

Om innebörden af Kochs senaste upptäckt.

Af Curt Wallis.

Vid den internationella medicinska kongressen i Berlin denna sommar förekommo som vanligt vid dessa kongresser en mängd värdefulla meddelanden, men alla ställes i skuggan af Kochs sensationella försäkran, att han upptäckt ett medel ej blott att göra för tuberkulos så mottagliga djur som marsvin immuna mot sjukdomen utan att detta medel också kunde bota redan tuberkulösa djur. Kochs ord om den stora upptäckten voro helt knapphändiga ty hans undersökningar voro ännu ej avslutade och det väckte förvåning, att en forskare, som dittills i årtal hållit inne med upptäckter för att, då de publicerades, kunna låta dem framträda fullmogna, afvikit från denna lofvärda vana. Hans tillvägagående bildade en slående kontrast mot det sätt han använt vid sin berömda upptäckt om tuberkulosens smittämne. Då han publicerade denna upptäckt, utgjorde publikationen en fullt utarbetad, klassisk redogörelse för en undersökning, som lemnade ovedersägliga resultat i den behandlade frågans nästan alla delar, och som för de följande forskarne lemnade endast detaljer att vidare fullfölja. Hans meddelande vid kongressen satte man därför otvunget i samband med tyskarnes önskan att vid denna kongress, som hölls på deras eget område, få spela samma rol, som fransmännen spelat vid tvenne föregående kongresser. 1881 på kongressen i London öfverraskade Pasteur hela världen med sin upptäckt af vaccinen mot mjölbrand och redan 1884 på kongressen i Köpenhamn kunde han väcka en ännu större öfverraskning genom sitt meddelande att han framställt immunitet mot vattuskräck. I fråga om praktiska resultat hade således hittills den tyska bakteriologiska skolan i sin täflan med den franska tydligen dragit kortaste strået och

hufvudsakligen inskränkt sig till kritik och kontroll af sina medtäflares upptäckter. Nu ryckte de genom Kochs upptäckt med ens fram i främsta ledet äfven inom denna i flertalets ögon viktigaste afdelning af bakterieforskningen. Ty någon större upptäckt inom den praktiska delen af bakteriologien kunde knappast åstadkommas; den ingaf grundade, nästan fullt vissa förhoppningar att människans nu för tiden farligaste fiende bland smittämnen skulle kunna besestras.

Kochs korta meddelande vid kongressen är ännu af största intresse, emedan det innehåller allt hvad vi ännu till dags af honom fått veta angående metoden för framställningen af det viktiga medel, som sålunda ej blott skall kunna förekomma utan äfven bota tuberkulosen. Det utgör slutet af hans anförande vid kongressen »om bakteriologisk forskning» och lyder sålunda:

»Icke med den tuberkulösa människan utan med tuberkelbacillerna i renodling skall man begynna experimenten; och ifall man då funnit medel, som förmå hindra bacillernas utveckling i kulturerna, skall man ej genast öfvergå till att experimentera med sådana medel på människor, utan till en början försöka dem på djur, för att se om de iakttagelser, hvilka göras på renodlingarne i profrören, också äga sin tillämplighet på djurkroppen. Först sedan djurexperimenten lyckats, kan man öfvergå till medlens användande på människor.

Efter dessa regler har jag försökt ett stort antal ämnen, för att se hvilken inverkan de hade på renodlade tuberkelbaciller, och det har visat sig, att alls icke få ämnen äga förmåga att redan i ringa dos hindra tuberkelbacillerna i deras utveckling. Mera behöfver ett medel naturligtvis ej åstadkomma. Det är ej nödvändigt, såsom af många ännu oriktigt antages, att bakterierna i kroppen dödas, utan det är tillräckligt, att hindra deras tillväxt och förökning, för att göra dem oskadliga för kroppen.

Såsom sådana ämnen, hvilka äfven i mycket ringa dos hindra bacillernas tillväxt, har jag funnit, för att blott anföra de viktigaste: åtskilliga etheriska oljor, bland de aromatiska föreningarne β -naphtylamin, paratoluidin, xyloidin, några så kallade tjärfärger, nemligen fuchsin, gentianaviolett, methylenblått, chinolingult, anilingult, auramin; bland metallerna quicksilfver i gasform, silfver och guldföreningar; isynnerhet fästes min uppmärksamhet vid cyanguldförening-

arne, till följd af deras intensiva verkningar, hvilka långt öfverträffade alla andra ämnens; redan i en förtunning af 1 à 2 milliondelar hindra de bacillernas utveckling.

Men alla dessa ämnen voro fullkomligt överksamma, om de försöktes på tuberkulösa djur.

Oaktadt dessa misslyckade försök har jag ej låtit afskräcka mig från sökandet efter medel, som hindra bacillernas utveckling, och har slutligen träffat ämnen, hvilka ej blott i profrören utan äfven i djurkroppen kunde hindra tuberkelbacillernas utveckling. Alla undersökningar angående tuberkulos, äro mycket långvariga, såsom hvar och en, hvilken gjort sådana experiment, tillräckligt får erfara. Så äro också mina försök med dessa ämnen, fastän de nu sysselsätta mig sedan nära ett helt år tillbaka, ännu icke afslutade och jag kan därför angående dem endast meddela så mycket, att marsvin, hvilka, som bekant, äro i hög grad mottagliga för tuberkulos, icke vidare reagera mot inympningar med tuberkulöst smittämne, i fall man förut behandlat dem med ett sådant ämne, och att hos marsvin, hvilka redan i hög grad äro sjuka i allmän tuberkulos, den sjukliga processen fullkomligt afstannar efter medlets användande, och detta utan att kroppen på annat sätt af medlet lider skada.

Af dessa försök skulle jag ej vilja ännu så länge draga någon annan slutsats än den, att den hittills med rätta bevärfade möjligheten, att inom kroppen kunna göra bakterier oskadliga utan att skada kroppen, härigenom bevisats.

Skulle emellertid dessutom de förhoppningar, som knyta sig till dessa försök, gå i fullbordan och skulle det lyckas att vid en bakteriell infektionssjukdom inuti organismen blifva herre öfver den mikroskopiska fienden, då skall man, derpå tviflar jag ej, snart uppnå detsamma vid andra sjukdomar. Sålunda öppnas ett lofvande arbetsfält med uppgifter, hvilka äro värda att bli föremål för en internationell täflan af ädlaste art. Att redan nu gifva anstöten till vidare försök i denna riktning, var uteslutande skälet till att jag, afvikande från mina vanor, lemnat meddelanden om försök, hvilka ännu ej afslutats.»

De förväntningar, som af detta märkliga meddelande alstrades, voro naturligtvis stora. Allmänheten och de praktiserande läkarne fäste sig mest vid löftet om ett medel, som kunde bota äfven långt gånge tuberkulos; om medlet kunde detta då det användes att behandla svårt tuberkulösa

marsvin, som äro så disponerade för tuberkulos, borde det också kunna bota så svårt angripna människor. Bakteriologernas förväntningar voro desamma, men dessutom hyste de andra. De kunde knappast tyda Kochs ord annorlunda än så, att han nu slagit in på försöken att framställa »vaccin» mot tuberkulos. Utan bakteriers medverkan redan färdigbildade kemiska ämnen hade han profvat i stort antal och funnit många, som verkade skadligt på tuberkelbacillen i odlingar, men intet, som visat sig verksamt i den sjuka djurkroppen. Det ämne han upptäckt vara verksamt inom djurkroppen borde därför höra till något af de lefvande eller icke lefvande ämnen, de bakterier eller af dessa bildade gifter, som bakteriologerna med sådan ifver studerat de sista åren, emedan dessa ämnen visat sig kunna framkalla immunitet emot eller bota åtskilliga noggrant kända infektionssjukdomar. I brist på bättre benämning har man kallat dessa ämnen vacciner. Det är ej mer än 10 år sedan denna del af bakteriologien började bearbetas och likväl hafva redan en mängd i hög grad viktiga resultat uppnåtts och nya vyer och åskådningar af dessa undersökningar blifvit följden.

I fall Kochs upptäckt berodde på upptäckten af en »vaccin» var dermed ännu föga utsagdt om naturen af det ämne, hvars verksamhet upptäckts, ty undersökningarne angående vacciner hade ledt till öfverraskande nyheter. Pasteur framställde den första vaccinen 1880, vaccinen mot hönskoleran, helt enkelt genom att låta renkulturer af bakterier stå i luften; de försvagades till sina verkningar och blefvo oskadliga för experimentdjuren men skyddade dessa för den fullt giftiga bakterien, då denna infördes; de skaffade således immunitet. De följande upptäckterna om mjeltbranden och en hel serie andra bakteriesjukdomar, förekommande hufvudsakligen hos djur, lemnade samma resultat: försvagade bakterier skydda mot de fullt virulenta, och den förnämsta vinningen åt vetenskapen utgjordes under dessa år af erfarenheten om de många olika sätten att försvaga bakterier så att de bilda vacciner. Men sedan lärde oss, återigen Pasteur, att sådant försvagadt smittämne ej endast kunde användas att framställa immunitet utan att det också kunde hindra ett smittämnes verksamhet sedan detta väl inkommit i djur- eller människokroppen. Pasteurs ympningar mot vattuskräcken äro af sistnämnda art. De skydda den bite, således den redan nedsmittade, från att få vattuskräck, de

hindra således smittämnet att utveckla sig i den smittades organism. Sedan lärde oss andra forskare att både immunitet och hinder mot utvecklingen af redan infördt smittämne kunde uppnås på annat sätt: man kunde i stället för försvagade bakterier af samma art använda andra arter af bakterier, något som naturligtvis har en viss analogi i kokkoppornas, vaccinens, skyddande förmåga mot smittkoporna. Och slutligen, det kanske märkvärdigaste, emedan det minst förutsedda, för några år sedan lärde oss, också hufvudsakligen franska forskare, att immunitet kunde framställas genom att i försöksdjuren öfverföra de ptomainer eller toxiska, giftiga ämnen, som af bakterierna i deras odlingar alstras.

Den dittills samlade erfarenheten hade således många möjligheter att bjuda på, och det afvaktades med spändt intresse hvilken af dessa olika vägar Koch i sina experiment beträddt. Men erfarenheten om vaccinerna hade också en fränsida. Då man försökt att i praktiska lifvet öfverföra erfarenheten från de bakteriologiska laboratorierna och från försöksdjuren ut i det praktiska lifvet på sjuka människor eller sjuka djur, hade det visat sig, att oförutsedda svårigheter stälde sig i vägen, och dessa af sådan art, att man är väl berättigad att säga, att ingen enda bland de af bakteriologer framställda vaccinerna ens tillnärmelsevis hittills i säkerhet vid det praktiska användandet kunnat täfla med den »vaccin», Jenners, som för hundra år sedan befriade människorna från smittkopornas fasor.

Det dröjde omkring tre månader innan Koch lemnade något nytt meddelande om sin upptäckt. I midten af förra månaden lemnade han slutligen en öfversigt af medlets användande på lungsigtiga och på annat sätt tuberkulösa människor. Några uppgifter om medlets framställning erhöj ej den lärda världen, emedan undersökningarne i detta hänseende sades vara ännu ej afslutade, men de strödda under rättelser, som i den medicinska litteraturen förekommit angående denna del af frågan, tala alla för att vår ofvan gjorda förmodan är riktig, och att medlet ej är medikamentöst utan erhållits som en produkt af bakterieodlingar. Resultaten af de gjorda försöken att behandla människor äro genom den dagliga pressen så allmänt bekanta, att endast det hufvudsakliga behöfver anföras, för så vidt det har något intresse för vårt ämne. Väl aldrig har under detta århundrades

lopp en medicinsk fråga så varit föremål för allmänhetens intresse som denna, och knapt någon bildad torde finnas som ej åtminstone försökt, att ur pressens meddelanden skapa sig en föreställning om upptäckten.

Det använda medlet är en gulbrun vätska hvilken, likt ormgiftet, ej verkar från magens slemhinna, utan endast infördd under huden. Den insprutas alltså, och visar dervid det ytterst anmärkningsvärda förhållandet, att den åstadkommer lika starka allmänna verkningar på lungsigtige som på friska, då den i förra fallet använda dosen blott utgör en ringa bråkdel af den i senare fallet använda. Fastän i mindre grad gäller samma förhållande för andra tuberkulösa; de äro alla ytterligt känsliga för medlet. Dettas allmänna verkningar äro ingalunda angenäma, de lokala deremot, på insprutningsstället, äro utan betydelse. De förra bestå i äckel, muskelsmärter, kräkningar, allmänt illamående, frosskakningar, höga temperaturer, ända till 41 grader, alltsammans bildande den s. k. reaktionen, hvilken räcker omkring $\frac{1}{2}$ dygn. De tuberkulöst afficerade kroppsdelarne visa dervid åtskilliga retningsymptom; tuberkulöst sjuka hudpartier, körtlar eller leder visa kongestion och ansvällning, hos lungsigtiga ökas hostan och de känna smärter i bröstet. Efter reaktionens slut visa de tuberkulösa partierna återgång till sitt förra omfång, för så vidt de kunna iakttagas, och hudtuberkulos, s. k. lupus, som kan direkt iakttagas, visar t. o. m. ett aftagande i storlek af de sjuka delarne eller en höggradig förändring af dem, som måste betraktas såsom ett afdöende af den tuberkulösa väfnaden. Sedan denna väfnad med eller utan kirurgiens hjälp aflägsnats, bildar sig ärrläkning och sjukdomen är botad. Liknande gynsamt förlopp meddelar Koch från ledgångs- och körteltuberkulosen.

Om den egentligen viktiga tuberkulosen, lungornas, är uppgiften mera reserverad. De avancerade fallen visa ingen eller endast öfvergående förbättring; de tidiga fallen visa en förbättring så betydlig, att den skulle anses för läkning, ifall ej den korta tid, patienterna varit under observation, hindrade detta. Deras förbättring har bestått i småningom skeendes minskning af upphostningen, som från varig förvandlas till slemmig, minskning af tuberkelbacillernas antal i det upphostade och slutligen deras försvinnande, fastän de efter ett sådant försvinnande kunna återkomma. Hudfärgen bättras, aptiten ökas, kroppsvigten tilltar.

De gynsamma resultatens inskränkning till lungsotens begynnelsestadier tvingar med nödvändighet till ett förordande af medlets användande så tidigt som möjligt, och den tidiga diagnosen af tuberkulos i lungorna blir därför ett *conditio sine qua non* för lungsotens utrotande genom medlets användande. Men denna tidiga diagnos, som annars kan erbjuda svårigheter, göres lätt med tillhjälp af medlet sjelft; i de små doserna reagera inga andra människor, friska eller sjuka, emot medlet än just tuberkulösa.

Detta är hufvudinnehållet af Kochs meddelande och äfven om det icke fyllt allmänhetens och läkarnes förväntning, att ett botemedel mot lungsot funnits, eftersom de utbildade fallen äro uteslutna, så kan dock ej nekas att, om verkligheten visar sig hålla, hvad som Koch utlofvat, något viktigare hjälpmedel för lidande icke lemnats människosläktet alltsedan Jenners dagar. Frågan är blott den, hvilka äro utsigterna att löftena skola hållas? Redan hafva många varnande röster höjt sig mot allt för stora, sangviniska förhoppningar, åtminstone mot den tron, att medlet redan nu skulle verkligen motsvara de af Koch formulerade löftena, hvilka dock, äfven de, utgöra en väsentlig reduktion af det, som man af hans första föredrag kunde haft anledning vänta.

Redan *det* måste väcka hvars och ens uppmärksamhet, som känner den hithörande litteraturen, att medlet ej verkar genom att döda tuberkelbacillerna eller hindra dem i deras utveckling. Alla »vacciner», man hittills framställt, har man antagit verka på sådant sätt. Naturligtvis kan man vinna visshet härom genom att renodla eller på försöksdjur öfverföra tuberkelbaciller från människor, som behandlats med medlet, och då Koch förklarar, att de behållit sin lifskraft, har han uppenbarligen sålunda provat dem. I stället vinnes den kurativa verkan genom den tuberkulöst sjuka väfnadens afdöende. Medlet verkar alltså detsamma, men hastigt, som bacillerna sjelfva långsamt åstadkomma. Ty de väfnader, som nybildas i kroppen till följd af bacillernas inverkan, de s. k. tuberkelerna, äro så godt som säkert hemfallna åt döden genom deras s. k. ostvandling, hvarvid cellerna, som bilda den tuberkulösa väfnaden, afdö och upplösas, i det de fettvandlas. För att nu ett sådant afdöende skall kunna lända till läkning fordras, att den afdöda väfnaden skall kunna ur kroppen aflägsnas; ligger den qvar utgör den en källa till ny infektion, emedan bacillerna ej afdött. Ett sådant af-

lägsnande, med naturens egna krafter eller med hjälp af kirurgens knif, är tänkbart och i många fall lätt utförbart då det gäller mer ytlig tuberkulos, såsom tuberkulos i hud, körtlar, ledgångar; den är också tänkbar då det gäller slemhinnor, såsom tuberkulos i luftstrupe, lufrör, tarmar, fastän man då är hänvisad endast till naturen och det knappt kan inses, huruledes faror, t. ex. genom blödningar, skulle kunna undgås vid en sådan naturläkning. Men den förefaller otänkbar då tuberkulosen har sitt säte i en mängd inre organ, som ej direkt kommunicera med utanverlden, således i en mängd just de farligaste fallen af tuberkulos: tuberkulos i hjernhinnor, i inre organ såsom lever och mjelte, allmän miliartuberkulos. Med andra ord, hvad hittills är känt om medlets verkningssätt synes böra i väsentlig grad inskränka dess verksamhet.

Dessa theoretiska betänkligheter skulle likväl i frågas nuvarande föga utredda skede knappast hafva någon betydelse, om den kliniska erfarenheten från sjuksängen hade lemnat oomtvistliga resultat. Så är ej fallet, det kan man redan ur Kochs egen rapport bevisa. Avancerade fall af lungtuberkulos röna ingen väsentlig förbättring af medlet, detta medgifver upptäckaren sjelf. Men tuberkulos i begynnelsestadiet deremot botas under loppet af 4—6 veckor, påstås det. De härför anförda bevisen bestå i de sjukas förbättring: minskningen i hostan, förbättringen af allmänbefinnandet. Hvar och en, som känner lungsotsbehandlings historia, blir af dessa uppgifter föga öfvertygad, och hans misstankar stärkas genom Kochs tillägg, att det synts honom som jemte behandlingen med det nya medlet den allmänna behandlingen, t. ex. med diet m. m., icke vore utan betydelse. En hel här af nu längesedan försvunna läkemedel mot lungsot hafva varmt förordats och under en tid allmänt och med förtroende användts på alldeles samma grunder, för att efter en tids användning för alltid läggas å sido. Man behöfver i detta hänseende blott påminna om lambloodstransfusionens användande i medlet af förra årtiondet.

En läkare i Nordhausen, Hasse, meddelade 1875, att han lyckats med stor framgång behandla lungsigtiga genom att öfverföra blod i deras ådror direkt från lam. De genomgingo till en början, under dygnet efter operationen, en häftig reaktion med allmänt illamående, feber etc. men visade sedan högst betydlig förbättring. Hostan och nattsvetten

aftogo, krafterna ökades, de fingo matlust och frisk färg och kroppsvigten ökades, ibland betydligt. Andra läkare eftergjorde experimenten med ungefär samma resultat. Då visade fysiologerna att lamblodet förhöll sig som ett gift i de sjukas ådror; det förstörde en del af den sjukas röda blodkroppar under det de sjelfva förstördes; deraf »reaktionen», som således var tecknet på en förgiftning. Operationen blef efter dessa undersökningar snart bortlagd. Hvad var orsaken?

Den verkliga orsaken torde ej varit fysiologernas undersökningar utan insigten derom, att förbättringen endast var förbigående. Lungsoten är en sjukdom som sällan visar ett alldeles jemnt förlopp; den har i vanliga fall, äfven utan behandling, många *up and down's*. Då ett så kraftigt medel som lamblodstransfusion eller de Kochska insprutningarna användas, och detta till på köpet med den kraftiga suggestion som ett starkt förtroende hos läkaren till läkemedlet utgör, påverkas den sjukas psykiska tillstånd i hög grad fördelaktigt och all sannolikhet för att en förbättring inträder förefinnes. Men man behöfver mycket mer än några månaders observation — den tidrymd Koch haft till sitt förfogande — för att förvissa sig om att förbättringen är varaktig, är en öfvergång till verklig hälsa. En sådan öfvergång till hälsa är i begynnande lungsot lyckligtvis ej sällspord, men den är då frukten af långvariga ofta åratals bemödanden att höja organismens egen lifskraft, så att den kan göra verksamt motstånd mot det lefvande smittämnet i dess inre.

Senare meddelanden om de längre tid iakttagna fallen hafva också beklagligen icke gifvit säkra stöd åt Kochs förhoppningar. Vi hafva ej fått underrättelser om säkert botade fall af begynnande lungsot, knappast ens om verkligt botade fall af körtel- och ledgångstuberkulos. Till och med i de skenbart botade fallen af hudtuberkulos hafva recidiv inträffat. Och härtill kommer ännu en viktig sak.

Det som medverkade att så snabbt försänka lamblodstransfusionerna i glömska var utan tvifvel också deras fara för patienten. Det ser redan ut, som om det Kochska medlet i detta hänseende ej vore bättre deran. Det är ett häftigt gift och dess verkningar äro ibland trots försigtighet så intensiva, att lifsfarliga symptom inträdt. I hvad fall som helst realiserar det ingalunda det gamla Celsuska idealet: att bota

cito, tuto et jucunde (hastigt, utan fara och smärtor). Skall nu den Kochska methoden röna lamblodstransfusionens öde och snart glömmas, eller har den framtid, och hvilken?

Ett nöjaktigt svar på denna fråga är för närvarande naturligtvis omöjligt att lemna; endast sannolikheter kunna framställas. Men så mycket tyckes vara klart, att man redan nu har snarare att motarbeta en för stor misströstan till methoden än den öfverskattning, med hvilken den först omfattats. Methoden är uppenbarligen beroende på framställningen af ett starkt ptomain, ett giftigt ämne alstradt af tuberkelbacillerna vid deras renodling, och på användningen af detta gifts egenskaper. Det dödar den tuberkulösa väfnaden, och antagligen beror den tuberkulösa väfnadens normala afdöende inom den sjuka organismen just på framställningen af samma ptomain inom organismen i stället för i bakteriologens profrör. Det är icke alls osannolikt, att väfnadens påskyndade död kan komma att i en mängd fall af tuberkulos spela en ytterst viktig rol som botemedel, sedan väl långvariga och noggranna iakttagelser visat hvilka de lämpliga fallen äro, och giftets dosering blifvit noggrannare profvad än nu. Och detta, att sålunda hafva framställt genom bakteriologiska metoder ämnen, som hastigt bringa den sjuka väfnaden till döende, kan antagligen komma att spela en viktig rol äfven vid andra sjukdomars behandling än tuberkulosens. Både tyfoidfiebern och difterin t. ex. äro sjukdomar, i hvilka bakterierna åstadkomma sjukliga bildningar, hvilkas snabba aflägsnande ur organismen måhända skulle utgöra bästa sättet att åstadkomma sjukdomens botande. Antydningar finnas redan inom litteraturen, att Koch tänkt sig denna möjlighets realiserande. Och visst är, att en framställning af sådana ämnen är en ny vinning för vetenskapen, ty under det ifriga arbetet med vacciner har den hittills icke gjorts.

Men lika visst är, att Kochs upptäckt redan har rönt alla dessa vaccinundersökningars öde, nemligen att visa sig ganska svårhandterlig vid öfverförandet i praktiken. Koch får, liksom Pasteur före honom, erfara, att det önskade målets realiserande är svårt, och får besanna den gamla satsen: *il y a loin entre la coupe et les lèvres*. Och lika visst är, att det skulle varit väl om Koch dröjt, eller kunnat dröja, att publicera sin upptäckt till dess applikationen på människors behandling varit fullt afslutad. Så gjorde Jenner före honom.

I mer än tjugu år provvade han sin upptäckt och alla riskerna för vaccinationens misslyckande voro af honom beaktade och undanröjda innan han publicerade sitt arbete, hvarför det också fullmoget genast eröfrade verlden.

Slutligen har Kochs frångående af sin gamla vana att endast meddela fullt bevisade och lätt bevisliga resultat äfven från en annan synpunkt vållat skada. Icke som om det misstroende till upptäckten som ovilkorligen måste blifva en följd deraf, att den ej hittills synes hafva mäktat hålla allt, hvad den utlofvat, skulle komma att verka menligt på vetenskapsmännens arbete. Deras förtroende till värdet af fortsatta undersökningar om »vacciner» är fotadt på så säkra grunder, att deras ifver ej kommer att svalna; snarare kommer det nya uppslag uti denna forskningsgren, som Kochs upptäckt innebär och som enligt min mening hittills utgör dess förnämsta innebörd, att än ytterligare sporra deras ifver. Och det är ej blott vetenskapsmännens utan äfven statsmakternas och allmänhetens ifver för ett intensivt arbete inom bakterieforskningen, hvilken kommer att ökas. Ty genom den nya upptäckten bör väl hvar och en hafva kommit till insigt deraf, att den nya vetenskapen ej blott har ett theoretiskt intresse utan framför allt ett praktiskt, att den har rättighet att sigta till mål, hvilka måste anses som de högsta, hvilka läkekonsten kan uppnå, och att, om den i sitt arbete offervilligt understödes med de medel, som för forskningens bedrifvande äro af nöden, dessa mål, fastän kanske först efter långa mödor, en gång böra kunna hinnas. Ett vittnesbörd på denna åskådning se vi i tyska regeringens förslag att till Kochs förfogande ställa ett med alla nödiga hjälpmedel utrustadt bakteriologiskt institut, liknande det berömda Pasteurska, och det torde ej dröja länge förr än öfriga kulturländer följa Frankrikes och Tysklands exempel.

Men det förtidiga meddelandet af den Kochska upptäckten har skadat derigenom, att det medfört grusade förhoppningar åt otaliga sjuka, och detta utgör ett verkligt och väsendtligt plus i deras lidanden. Och man måste djupt beklaga, att missriktad nationalkänsla, som det vill synas, vållat ett ondt, hvars framkallande väl i främsta rummet af vetenskapens talmän kunnat och bort undvikas.

Befriad.

Skiss af Elin Ameen.

Lugn och majestätisk flöt den breda älven fram i sitt lopp mellan furuklädda stränder ända till dess den kom till Storfors, där den antog en helt annan karaktär, kastade sig brusande, skummande, öfver stenar och stockar, bildande ett litet vattenfall, för att sedan där nedanför samla sig i en lugn djup bassäng, och så åter på andra sidan trängande sig tillhopa till en stilla framflytande älf, hvars klarblå vatten här grumlades af sågsån och träbitar, dem strömmen fört med sig från sågverket, som blifvit anlagdt vid fallet.

Snygga och prydliga lågo de rödmålade arbetarbostäderna nära fabriken och några stenkast från herrgårdsbyggnaden.

Små väl värdade täppor med köksprodukter och bjärta blomsterväxter funnos framför hvarje stuga, där hvita gardiner glänste innanför fönstren, och där snyggt klädda smättingar tumlade om i trädgårdarne.

Det yttersta huset, tätt intill skogen, skilde sig något från de andra. Det var nybygd och ännu omäladt, endast fernissadt.

Trädgården där framför var större än de andra, vårdad icke blott med omsorg utan med smak. Gardinerna innanför de tämligen höga fönstren voro uppsatta på ett mera konstnärligt sätt än i grannhusen, och förstukvisterna voro byggd i form af en veranda, där bord och stolar voro ställda.

En ung, högväxt och vacker kvinna kom ut på verandan, skuggade med handen ögonen mot middagssolens skarpa sken och såg bort till fabriken. Hon var klädd i en dräkt, som tillhör den arbetande klassens kvinnor, en ljus bomullsklädnad utan garnering och ett hvitt lärftsförkläde. Men där var något i kläd-

ningens snitt, där den slöt sig tätt efter den kraftiga figuren, samt i de stora, vackert formade händernas hvithet, som angaf, att hon egentligen ej var en kvinna, van vid grofarbete.

Och ändå var det en arbetare hon stod och väntade där, en sågverksarbetare, hvars middagsmål hon beredt, och hvilket skulle kallna, om han ej snart komme hem. Sedan någon tid var det lilla nybyggda huset deras hem, däri de som nygifta dragit in. Hon var dotter till socknens folkskolelärare och hade af honom fått en någorlunda boklig uppfostran, liksom hon af sin nu afidna moder hållits till husliga göromål och sömnad. Men groft arbete hade hon aldrig befattat sig med och skulle nog ej behöfva det nu heller, hade hennes man försäkrat henne. Någon piga hade de visserligen ej, men en del gröfre arbeten utförde mannen på lediga stunder, eller fick hon taga hjälp af någon fattig kvinna.

Hur hon kommit att hålla af den unge arbetaren med de valkiga händerna och de grofva vadmalskläderna? Det var inte godt att säga, men så hade det i alla fall blifvit. Hon hade haft ett par andra friare, ty hennes ståtliga figur, hurtiga väsen och det vackra ansiktet med de klara, frimodiga ögonen slogo an på många. Bland dem hade också varit prostens äldsta son, som nyss blifvit prestvigd och sökte en hustru på samma gång som ett pastorat. Men Emma kunde icke med hans spensliga figur och långlagda, bleka fysiologi. Därtill hostade han och harklade beständigt — han var lungsiktig och klen, och hans händer voro våta och kalla, så hon alltid ryste till af obehag, när han tog henne i hand. Hon tyckte att gifta sig med honom skulle vara detsamma som att viga sig vid ett lik.

Så blef hon bekant med Hans Olson på en midsommardans vid bruket. Han var den starkaste man hon någonsin sett, han böjde en hästsko mellan sina fingrar, som hade den varit en ståltråd, och ändå var han så smidig och böjlig, dansade så lätt som flöge han öfver marken. Och så hade han något så hjärtans godt i sina blå ögon, en blick så trofast och varm, att man kände, man kunde lita på honom. Men fastän han var så stor och stark var där ändå som en viss blyghet öfver honom, intet öfvermod eller braskande.

När så Hans kom till att tycka om henne, och hon skulle välja mellan honom och presten, hvilken hennes föräldrar gynnade, då visste hon, hvem hon ville ha. Han var så glad, så full af hälsa och sjudande ungdomslust, att det följde som en frisk fläkt med honom öfverallt, där han gick fram. Med honom

ville hon lefva lifvet, om hennes lefnadslott än skulle bli ringa. Han var i alla fall hvarken grof eller simpel, fast han inte kunde uttrycka sig så fint som presten. Han hade egentligen ej läshufvud, men med flit och ihärdighet hade han gått igenom folkskolan och äfven sedan på lediga stunder sysselsatt sig med läsning. När de gjorde i ordning sitt lilla bo, hade han visat henne hela verket af »Uppfinningarnes bok», som han skaffat sig och hvaraf han läst det mesta. Det tyckte hon var storartadt, det skulle hon visst inte orkat med! Då skrattade han förnöjd — det var ändå roligt, att där fanns något han läst och lärt, som hon var okunnig om.

Men det gjorde henne detsamma, hon tyckte inte mera om honom för det. Å, om människorna visste, hvad en sådan arbetare kan vara för en kärnkarl, tänkte hon, — så mycket bättre och i grunden mera värd än alla fina herrar tillsammans! Hans hade för resten blifvit en slags förman i fabriken och skulle kanske en dag stiga ännu högre. Men det fick bli därmed hur som helst, det var åt arbetaren hon gifvit sin hand och med arbetaren hon ämnade lefva, till dess döden en gång skulle skilja dem åt, när de blifvit gamla och grå!

En del arbetare hade redan lemnat fabriken och gått hem till sina middagsmål. — Kommer inte Hans snart? ropade hon åt en karl, som gick in i huset bredvid; — se, jag har en rar middag, som står och kallnar!

— Jo, tror nog det; men det är en ny maskin, som inte vill gå riktigt. Hans förstår sig så bra på sän't, han är liksom litet mekanisk, vet jag.

— Ja, då får jag gå in och lägga mera eld i spisen.

Hon gick skyndsamt in. I detsamma hördes rop och springande. Människor rusade fram och tillbaka, och brukspatron kom störtande från kontoret in i fabriken.

I köket hörde Emma intet af allt detta. Hon hade laggt mera ved under grytan och satte sig ned att vänta, i det hon tog fatt på sin sömnad.

Slutligen blef väntan henne för lång. Hon gick ånyo ut på verandan, men i samma ögonblick stannade hon som förstenad af ångestfull fasa. Några karlar kommo vägen framåt från fabriken, bärande mellan sig en bår, på hvilken »något» låg, höljdt med en oljeduk. En af bruksbokhållarne kom springande förut. Han var dödsblek och flämtade häftigt. Vid grinden till Emmas trädgård stannade han.

— Emma Olson — Emma — jag skulle förbereda er...
Han tystnade och torkade svetten ur pannan.

Emma stod nästa ögonblick vid hans sida och grep honom hårdt om armen.

— Hvad är det — i Herrans namn tala ut...

— Olson... det var en ny maskin — den ville inte gå — han skulle undersöka — i detsamma snurrade hjulet om och...

— Och han skadades... svårt?

— Krossades, sönderslets, Emma!

Hon gaf honom en förfärad blick och sjönk lik ett döds-skjutet djur sanslös ner för hans fötter på sandgången.

— — — — —

Hösten hade gått förbi, och man var redan ett godt stycke in i vintern. Emma bodde ännu kvar i detsamma hemmet, men till våren skulle en annan arbetarfamilj taga det i besittning och hon skulle flytta till fadern. Hon hade fått ett litet lifstidsunderhåll af brukspatron, så länge hon ej gifte om sig, och hon ämnade för öfrigt försörja sig med sömnad.

Hon skulle inte flytta, förrän hon fått sitt barn. Det var detta väntade barn som kommit henne att åter vända blicken mot lifvet och skaka af sig den dödslika förlamning, som fått makt med henne strax efter den hemska olyckshändelsen. Hennes ungdoms älskade hade på det ohyggligaste sätt blifvit henne frånöfvad i sin mandoms fulla kraft. Hennes egen ungdom, hennes glada, löftesrika lif var också i och med detsamma sköfladt. Men *barnet* skulle komma som ett budskap, som ett lefvande minne. Det skulle naturligtvis bli en gosse, stor och stark som fadern, med hans trofasta, blå ögon och goda leende. Hon ville uppfostra honom till arbetare, ingenting annat, och en dag när hon blifvit gammal och han en duktig karl, borde hon få en vrå i hans hem, där hon kunde sitta i ro och lugn. Kanske komme också en skara barnbarn att trängas kring henne, och »farmor» berättade dem om »farfar», hvilken präktig karl han varit, och i hvarje led skulle där alltid finnas en Hans Olson, och på så sätt kunde hans namn och minne aldrig dö ut.

Och barnet kom, en klar och tidig vårdag, när solen just höll på att gå upp, kom som ett vårligt löfte för stundande dagar. Emma var icke mycket sjuk, och hon hade hjälp af barnmorskan och en grannkvinna.

Plötsligt hördes dämpade utrop från de två.

— Herre Jess, hvad är detta!

— Gud Fader i himlen!

Emma slog upp sina ögon. Hon visste, att hennes barn var födt.

— Det är ju en gosse?

— Ja, men Gud signe oss, Gud signe oss...

— Hvad är det, Katriina... å, ge mig honom snart!

Hon strålade af glädje och moderskärlek. Så skrek hon till — fick samma förfärade blick som vid underrättelsen om mannens död. Därefter svimmade hon för andra gången i sitt lif.

Barnet var födt utan ben och med blott en arm, men ansiktet var välbildadt.

På fjärde dagen var Emma redan uppe och låg på soffan i det andra rummet, där också vaggan blifvit ställd. Sedan hon vaknat ur sin svimning, hade hon legat tyst och orörlig utan att fråga efter sitt barn eller bry sig om det. Hon visste knappt, om barnet fått någon föda eller om hon själf ätit något. Brukspatronens fru hade varit på besök och talat vid henne, men hon hade ej reda på hvad denna sagt eller om hon svarat något.

Men på fjärde dagen inträdde en liten förändring. Hon ville stiga upp och sade grannkvinnan, att nu vore hon i stånd att reda sig själf, så denna kunde gå.

Medan Emma i skymningen låg på soffan, knackade det på dörren, och omedelbart därefter trädde provinsial-läkaren in. Han var en yngre man med ett öppet och godt uttryck i sitt ansikte.

— God afton, mor Olson, hälsade han och steg fram och tog henne i hand. — Frun där uppe bad mig titta ner och se till er — jag hörde om er barnsäng, stackare. Får jag se på barnet?

Hon reste sig långsamt och gick fram till vaggan.

— Där är det — så ser det ut! — Hon lyfte på täcket, men vände sig bort, i det en känsla af på en gång bitterhet och blygsel fattade henne.

Doktorn undersökte barnet med vetenskapsmannens intresse. Därefter drog han åter täcket öfver det.

— Stackars liten, sade han med deltagande, — men ni kan nog få glädje af det ändå — jag tror inte där felas något

på hufvudet — han kan bli en bra karl och en lärd karl — han kan lefva länge och bli er ålders tröst.

Han klappade henne på axeln. Det ryckte till i hennes mungipor, men hon hvarken grät eller svarade något.

När doktorn gått, satte hon sig upp i soffhörnet med en kudde bakom hufvudet. Läkarens ord, att barnet kunde bli en bra karl och lefva länge, genljödo i hennes öron. Gode Gud, hvilken karl, hvilket lif! Och när hon tänkte därpå, steg där upp i hennes hjärta en känsla af svidande ömhet för barnet. Hon reste sig, gick fram till vaggan och föll på knä där bredvid. Barnet hade vaknat och började gråta.

— Är du hungrig? sade hon högt; — stackare, din mor ger dig inte att äta — en sådan elak mamma du har!

Och medan barnet drack ur hennes barm, svällde hennes hjärta af allt större ömhet. Hon tryckte den oformliga kroppen intill sig, hon kysste det lilla med vackert hår betäckta hufvudet, hon jollrade och pratade. När barnet sedan, mätt och förnöjdt, åter låg i vaggan, med sin enda arm och dess knubbiga lilla hand på täcket, log hon mot det, som hade hon varit en lycklig mor.

Å ja — så länge han var helt liten — då hade han ju hennes knä, hennes arm att hvila på. Men sedan — hon såg honom kråla och krypa på golvet som ett djur — såg honom blicka efter de andra barnen, när de sprungit eller lekte — såg honom blifva *man* och ändå alltjämt krypa. Och hon som varit så viss på, att han skulle bli lik sin far, hon som i drömmen tänkt sig honom som den starkaste arbetare!

Hon skulle kanske kunna lära sig att bära det — barnet var ju ändå hennes, och hon kände, att hon skulle kunna hålla af det så gränslöst, att denna kärlek i sig själf blefve nog att fylla hennes lif.

Men *han*? Ingen moderskärlek vore i stånd att komma honom att glömma sin förfärliga vanförhet; hela sitt lif, ett kanske långt lif, längre än hennes, skulle han sucka och lida, krypa, krypa!

Att kunde hon vara viss om: han skulle aldrig tacka henne för det hon skänkt honom lifvet. Om han i stället en dag förbannade henne därför — hvad gjorde hon då?

Hon vardt utom sig af ångest, när hon tänkte på allt detta, där hon satt i skymningen. Om Gud egde makten, hvarför befriade Han icke genom döden en sådan liten stackars varelse!

Så kom där omedelbart en annan tanke närmast i följd. Barnet kunde dö, befrias! *Hon kunde göra det!* Nu — nu genast? Nej, nej, låt honom få lefva ännu, låt mig ha honom hos mig, låt mig se hans ljufva lilla ansikte, smeka hans fina lilla kind!

Och om jag skulle dö, hvem skall då göra det?

Tanken gaf henne ingen ro, den kvalde och pinade henne, den ville ej veta af någon dagtingan.

Grannhustrun kom in och afbröt hennes ångestfulla tankar.

— Hur kan du ha det i kväll? Å, kors, hvad du är blek, du må då tvärt i säng.

Emma lade sig villigt, ty hon kände sig trött och utpinad till kropp och själ. Sedan hon ätit den mat, som räcketes henne, bad hon att få barnet till sig. Mor Katrina sade henne godnatt och lofvade återkomma tidigt följande morgon.

När Emma blifvit ensam, kunde hon likväl icke somna. Gardinen för fönstret var ej nerdragen, och ett blekt mänsken flöt in i rummet och belyste svagt föremålen där inne.

Densamma tanken grep henne åter med våldsamt makt — den, att hon måste göra det. Det vore bäst snart, så var det öfver. Kväfning borde visst vara det lättaste och gå fortast. Hon var inte rädd, hon kände det ej som ett brott. Barnet var hennes, hon skulle ansvara därför inför Gud, och det ville hon. Skulle hon dömmas därför, och Herren en dag förskjuta henne från sin åsyn, skulle hon taga mot det, om icke ens kärlekens Gud kunde förstå, *hvarför* hon gjort det. Barnet skulle i alla händelser komma till Gud — det hade intet förskyllt, och de små hörde ju himmelriket till.

Hon steg upp och kastade några kläder öfver sin darrande kropp. Hon lutade sig ned mot barnet, som sof lugnt, där det låg i den stora sängen med ansiktet strax ofvanför lakanet.

Så gick hon till fönstret och såg ut. Allt var tyst och stilla, så väl åt fabriken till som hos grannarne. Alla ljus släckta, allt försänkt i slummer och fridfull ro. Hon rullade ner gardinen och fäste ytterligare en schal för fönstret, på det att ingen strimma af ljus skulle tränga ut och förråda henne.

Därefter gick hon ut i det andra rummet och återkom med två armstakar af mässing, ett släktarf från hemmet, hvilka hon ställde på ett bord midt på golvet i sängkammarn. Hon tände alla sex ljusen i dem — där var ett, som ej först ville brinna utan slocknade och måste tändas på nytt. Det betydde, att ett lif snart skulle slockna ut. Men det var inte till det där det be-

höfdes så mycket ljus, utan först skulle där firas en fest. Barnet skulle inte dö odöpt, utan som en kristen måste det komma inför Guds tron. Hon ville ge det nöd-dop, och så vore hon sedan fullt säker på, att gossen finge åtnjuta en evig salighet.

Från köket hemtade hon en skål kristallklart källvatten, som hon ställde på bordet mellan armstakarne. På byrån låg salmboken, som hon fått i fästmansgåfva af Hans, och däri han med sin stora, barnsliga stil skrivit hennes namn och daton. Hon tog den och slog upp sidan om »Nöddop och dess bekräftelse.»

Sedan lyfte hon upp barnet ur sängen och löste mössan från dess hufvud. När hon stod vid bordet och skulle börja läsa i salmboken, betogs hon af en mäktig rörelse, i det hon tänkte på, att hon gick att hembära sitt barn åt Gud, egenmäktigt och utan att Gud begärde det af henne. Hon greps af det förfärliga ansvar hon ådrog sig, och hon vacklade. Men då tänkte hon sig åter barnets framtida lif, såg det från barn bli yngling och man, men alltjämt kråla som en mask på marken. Hon tyckte — att han såg på henne med förtviflan och sade: Mor, hvarför gjorde du det inte!

Nej, det var endast ett kärleksverk hon gick att fullborda, hon kände det så klart, klarare ju mer hennes ömhet växte.

Och hon höll barnets hufvud öfver skålen, begöt det med vatten och uttalade i nattens stillhet dessa ord: Jag döper dig *Hans* — i Fadrens, Sonens och den Heliga Andas namn. Amen.

Vid beröringen af vattnet vaknade barnet och började gråta. Modern föll på knä, tryckte det fastare till sin barm och läste högt *Fader Vår* och *Välsignelsen*.

Så kysste hon barnet och hviskade med läpparne mot dess våta hufvud:

— Du har inga faddrar, lille Hans, och du får bara en faddergåfva — att slippa lefva.

Barnets kvidan hade öfvergått till gråt. Hon vaggade det fram och tillbaka i sin famn.

— Tyst, tyst, gråt inte min älskling — du skall aldrig mera gråta — aldrig gråta — aldrig gråta. Lilla Hansen min, mor gråter inte — ingen skall gråta.

Men ljudet af hennes smekande röst hade ej förmåga att trösta den lille. Hon förstod, att han var hungrig, och hon lät honom dricka sig mätt, i det hon nästan smålog åt hans glupska aptit!

När han slutligen fått nog, somnade han, och hon lade honom varligt och ömt ner i bädden, rädd att göra honom illa.

Och nu *måste* det ske, innan dagen grydde och grannarne voro på benen. Hon fattades åter af ångestfull tvekan.

— Du vill ju inte lefva, du vill ju inte? frågade hon barnet, liksom hade det kunnat förstå henne och svara för sitt eget lif. Men där kom intet svar. Endast ett smackande med läpparne i sömnen och en svag ryckning i den enda armen.

Hon fattade hastigt den mjuka kudden under gossens hufvud, varm från hans kroppsvärme, och tryckte den till hans ansikte. Det ryckte i armen, det kämpade i den oformliga kroppen, där hördes dofva rosslanden från strupen. Hårdare pressade hon kudden mot barnet ansikte och lade halft vanmäktig af fasa sitt eget hufvud där ofvanpå. Snart förnams ingen sprittning mera, hördes inga ljud. Det var slut, och barnet var dött.

Bland de gröfsta förbryterskor, dömd som en vanlig barnamörderska, framlefvor hon sin strafftid i fängelset. Blek och stilla, så tyst som vore hon nästan stum, förrättar hon sitt ålagda arbete. Till hvem skulle hon här tala eller till hvem hafva talat där ute, innan domen föll? Ingen skulle förstå henne — alla hade vändt sig bort från henne med fasa.

Hon kan endast tala med Gud — bedja och vädja — endast Han kan förstå, förlåta och hugsvala. Hon behöfver hugsvalelse, ty hennes strider och kval efter gärningen hafva varit stora. Hon tänker, att hon har förtjenat sitt straff — domaren och presten hafva sagt det — lagen och religionen gjorde sin plikt. Hon önskade det ej annorlunda, och därför var det hon angaf sig själf. Hon ville försona hvad hennes egna kval och människors dom bjöd henne kunde försonas.

Men midt under allt hvad hon för egen del lider, tränger sig oemotståndligt fram detta moderskärlekens jublande: — *Barnet blef dock befriadt!*

Musikalisk revy

af

Volontaire.

Ouverture: Variété med variationer. — Konserteralongen.
K. Operans repriser: Tannhäuser, Romeo, Carmen, Mefistofeles. Svenska Teatern: Niniche. — Vasateatern: Lyckoflickan, Läderlappen.

Variété pour toujours!

Vi ha blifvit grymt sannspådda. De många varietélokalerna ha börjat sitt förstörelseverk. Teatersalongerna ha i höst ofta stått halftomma, men varieté-salongerna — hur vore sådant möjligt? Teatrarne ta också sitt parti, stundom riktiga varietéknepp, såsom de i Wasateaterns »Stackars Jonathan» inlagda varietékupletterna, Södra teaterns »Rigobert» med dess uppträdande af två solodansöser i trikoter, ja Dramatiska teaterns »Ära» der fru Hartman framställer en i varieté-salongerna ofta förekommande typ och det med en sanning »att vi voro nära skrika till», enligt tidningen Figaros måhända sakkunniga omdöme.

Novilla och Alhambra förse Djurgårdsboarne med deras andliga spis, Mosebacke söker med framgång minska Södra teaterns inkomster, hrr Berns och Blanche söka med diverse klotyghålla den misshagliga Sveasalen stängen, den förra med den beryktade demoiselle (?) Bianca med tillbehör, fast och löst, såsom elektriskt ljus, Monsieur Desroches, tricolor och tricot-lår.

Som hvar och en mera framstående konströrelse (!) och kulturrörelse (!) har Varietén fått sin parodi, i hr Pelle X:s situation »På Varietén», enligt andras omdömen en apotheos (!),

gifven på en förstadsteater. Sjelfva Sköna Helena fick ju på sin tid sin sköna Malena.

Svenska teatern har ej blifvit efter utan låtit fru Lundberg sjunga varietévisor i »Niniche». Kan Operan verkligen längre förhärda sitt hjerta? När skall man äntligen få höra fru Östberg sjunga: »Kom hit du som har en kastrull att laga, strull att laga, strull att laga», eller hr Ödmann: »Akta dig, min flicka lilla!» När?

Tänk så många punschbord som kunde få rum i operasalongen och räckte ej golfvet kunde man ju fortsätta uppåt väggarne!

Hvilken kejsarväg till att få full salong!

Variété, variété pour toujours! Till verdens undergång!

* * *

Konsertsäsongen visade redan i November oroande tendenser att likna den bekanta Aprilsyndafloren och ingen kan uppräknas alla, som sökt tjena pengar på musik. Bland de mest energiska voro de goda damer ur societeten som aldrig annonsera, aldrig puffa, utan hysa en nästan första-älskarmässig aversion mot pressen, »hvilken de reda sig utan, så godt så, så godt så, jaha då» och hvars trumpetstötter de på effekfullaste sätt remplacera genom gränslösa offer af sin dyrbara tid, springande i alla bekantade trappor med små lappar i händerna, sjungande sirénsånger, de flesta ur den bekanta operan »Grefvinnan skall sjunga», vädjande till musiksinnen, hjerta, barmhertighet (och plånbok). På det viset blir Continentalsalongen fullsatt och det märkes, att icke ens de allerhögsta trappor i Stockholm aflömts vid kringspidningen och kringspringningen. Nu får man höra flere gamla operasångerskor, både sådana som ännu ha vacker röst och sådana som aldrig haft någon. Man får höra en färdig baryton och en ofärdig tenor, den senare glädjande publiken med oafåtliga försök att härma hr Ödmanns — mindre roande egenskaper. Man applåderar och njuter, njuter icke, men applåderar och insomnar godt med minnet af en rysligt god gerning, som gifver sköna drömmar.

Inom våra begge musiksällskap har en lustig brådska rådt att »hinna först». Äfven denna gång blef det Musikföreningen, trots dess tunga kavalleri, och äfven nu blef brådskans resultat litet eländigt. Man hade dock ställt så finurligt till att lejonparten af programmet skulle utföras af konsert- och operasångerskor och sångare, ggl. hofkapellet, pianisten fröken Strandberg

m. fl. Sjelf sjöng föreningen blott några körer ur »Idomeneo» och — det smärtar oss — det lilla man fick höra var inte bra. Inföningen hade gått för fort, kavalleriet hann ej med. Den s. k. matroskören: *Placido é il mare* klang bäst, men om resten vore det »obildadt» att tala, ty det lär vara »obildadt» att klandra föreningens prestationer. Åtminstone tycker den så sjelf.

Idomeneo ossia il re di Creia var som bekant Mozarts första stora opera, dessutom den han satte högst näst sin *Dissoluto punito* eller *Don Giovanni*. Efterverlden småler mot detta favoriserande af en ungdomsopera och tänker på ungdomsminnenas lifliga rosedager som förklaring härtill. Dock finnas i den gamla bortglömda Idomeneo stycken, som äfven i estetiskt hänseende motivera denna Mozarts åsigt om sin ungdomsopera, vi syfta på andra aktens finalkör: *quel nuovo terrore!*, andra aktens quartett, C-moll-kören: *O voto tremendo, spettacolo horrendo*, Electras stora aria: *D' Oreste, d' Ajace ho in seno i tormenti*, Idomeneos pghiera, öfversteprestens recitativ: *A Nettuno rendi quello che' é suo* och operans slutkör: *Scenda Amor, scend' Imeneo*. Alla dessa juveler äro värdiga Mozarts krona och skola i alla tider stråla i oförgänglig skönhet trots den föräldrade, längesedan urmodiga ram, i hvilken de äro infattade.

Den förstnämnda kören skildrar folkets fasa, då ett hafsvidunder uppenbarar sig vid stranden, kräfvande af Idomeneo uppfyllelse af hans löfte: att helga hafvet den förste han mött på stranden efter sin räddning ur dess sköte, Idamanti, hans ende son. Orkestern inleder stycket med några vildt brusande ackordföljder, stråkarne rasa och blåsorkestern utstöter långa klagande suckar. Modulationen öfvergår efter oupphörliga stegringar från C- till B-moll, annonserad af en hväsande *piccola*, som här första och sista gången uppenbarar sig i partituret. Kören intonerar ett fermat på en förminskad septima, som genomgår flere tonarter för att till slut från F-dur i enharmonisk förvexling återgå till B moll: »*Il reo qual é, il reo qual é, il reo qual é?*» Ett recitativ afbryter denna mästerligt framställda osaliga fråga: Idomeneo anger sig sjelf och vill ge sitt lif i sonens ställe. Men gudarne vägra antaga någon ställföreträdare. Neptuns vrede stiger till det yttersta. Orkestern skälver och fasar i darrande $\frac{1}{8}$ takt, en beundransvärd vokalfuga skildrar folkets ångest och slutliga flykt. Basarne, understödda af messingen, uppstämman ett A, sopranerna ett B, tenorerna ett H, altarne röra sig mellan dessa intervaller i synkoperade noter, förträffligt skildrande den sönderslitande situationen, som, sedan den nått

sin spets i skärande septimor, nedsjunker till begynnelsens unison, hvarpå det hela slutar med ett och annat enstaka: *Corriamo!* utslungadt af de eftersta bland de flyende skarorna.

Denna genialiska komposition fick dessvärre icke af Musikföreningen ett motsvarande värdigt utförande, hvarför den på långt när icke gjorde den verkan, som den kunnat göra.

Tredje aktens kvartett illustrerar samma situation som andra aktens terzett, äfven gifven af Musikföreningen, d. v. s. dess biträdande, och en mycket behaglig komposition, med ett sångbart andante, innehållande särdeles vackra upprepningar af afskedsordet: *addio*, nästan i modernt pikanta modulationer, och ett liffullt allegro, som dock mot slutet skämmas af den särdeles i Rossinis tidigare operor till leda omtraggade s. k. tiggarkadansen: G, F, E, D, G, F, E, D, G, F, E, D, o. s. v. in infinitum. Quartetten öfver samma ämne står betydligt högre och torde kunna sättas vid sidan af Mozarts främsta: de i »Don Juan» och »Enleveringen ur seraljen». Denna komposition är lika lyriskt smekande som dramatiskt sann, det pathetiska förmåler sig lyckligt med det musikaliska, beggedera fotade på beundransvärd kontrapunktisk grund, en sannskyldig modell för alla tiders operakompositörer, särdeles slutsatsen med dess mästertliga repetitioner af orden »*peggio de morte*» och »*si gran dolore*. Högre kan musikalisk vetenskap aldrig stiga än i denna utomordentligt lärda, storslaget majestätiska och dock så lättfattliga sats.

Öfversteprestens högtidligt imposanta recitativ med dess karakteristiska, envist tvärhuggna ackompagnement hörde dess värre till det som absolut misslyckades i återgifvandet. Den derpå följande C-moll-kören gick något bättre. Hvilken beundransvärd begravningsmusik denna kör, hvilken tryckande dödsatmosfer i dessa blytungna harmonier, dessa oupphörliga *diminuendi* och *morendi*, denna rytmens bortdöende som stillade vågor dö vid strand en fager sommarqväll! Vid stället: *d'abisso le porte spalanca condel* öfvergår sorgen till isande dödsfruktan, helvetets lågor slå upp ur jorden och hota förbränna ett helt folk. Efter ett solo-intermezzo följer körens andra del, som öfvergår till orkestersatsen, prestmarschen, en gammal bekant sedan »Trollflöjten», der Mozart återupplifvade den, åtskilligt förändrad. Nu kommer Idomeneos herrliga bön: *Ascolta, o Re del mar gli nostri voti*, en af Mozarts renaste och lenaste melodier, förgylld af en leende orkester, fylld af de läckraste sirater och de mest förtrollande instrumentalfärgskiftningar.

Hr *Rundberg*, som sjöng Idomeneos parti, öfverhoppade

detta nummer, hvilket nog var det bästa för honom. Allmänheten hade dock kunnat fordra att vid en så dyrbar konsert få höra en "presentabel tenor. Nu gick man miste både om de tenorsoli, man *fick* höra och *icke* höra. En skicklig tenorsångare hade ock kunnat låta höra Idomeneos stora bravuraria: *Fuor del mar, ho un mar in seno*, en lysande komposition af ett praktfullt arbete och utomordentlig instrumentation. Melodien, som dignar under vocaliser i gammaldags smak, kan visserligen ej mäta sig med Mozarts senare, men väl framförd skulle denna aria ännu i dag intressera äfven ur annan än musikhistorisk synpunkt. Mozart sjelf ansåg denna aria som operans förnästa, en dom, som efterverlden dock ej kunnat biträda, med rätta anseende att fruntimmersariorna betydligt öfverträffa de manliga solisternas. De myckna grannlåtarna i arian voro en oeftergiftig tribut åt den 70-årige gamle tenoristen Raff, som endast på det vilkoret åtog sig Idomeneo, der han visade de sista sköna resterna af en talang, som kring år 1750 stått i sin högsta blom men nu redan längesedan slutat sjunga offentligt.

Prinsessan Elektra, förälskad i den med Iliä förlofvade unge prins Idamanti, har fått tvenne airs de jalousie et de rage sig tilldelade, begge i samma stil, den senare endast uttryckande den förras känslor i högre potens. Redan Ass-dur-arian är ett ståtligt stycke, ett sönderslitande Allegro: *Tutte nel cor vi cento furie del erudo Averno*, uttryckande Agamemnons dotters skälfvande vrede och okuffiga svartsjuka, med en briljant sluteffekt, höga Ass stigande till A vid orden »*vendetta e erudeltà*». Denna musik är inspirerad af Gluck, men än mer passionerad, än mer otygladt stormande praktfull. Fröken *Eks* hvita röst egnar sig absolut icke åt sådana arior som kräfva en mer stadgad stor stil och väldigare röstvolym, framförallt i höjden. Än mer kan detta sägas om sängerskans föredrag af Elektras andra, ännu fruktansvärdare aria, som Louise Michaëli och Louise Pyk skulle kunnat gifva som sig bort, så nära som möjligt åtminstone, ty i sjelfva verket fordrar denna djupt tragiska aria med sin dystert skimrande vokalisprakt världens yppersta sängerska, en Catalanis, Michaëlis stora röst i en Malibrans, en Pastas snillrika tolkning. Af hos oss tillgängliga sängerskor lär väl Carolina Östberg bäst gå i land dermed, sedan Oselio icke mer är å prendre, hvilken nog skulle allra bäst förmått tolka detta nästan vanvettigt lidelsefulla *agitato* med dess nästan till nervkramp och konvulsioner stegrade kaskader af glödande ursinne och sjudande hämdlystnad. För nutida slammerkomponister är denna

aria särskildt att påakta, ty oakadt affektens stegring till det högsta möjliga förblir musiken dock alltid musik. Det är detta som gör den så verkligt gripande, sannt majestätisk och strålande sublim.

Slutkören avslutar värdigt det hela, lysande af frid och sällhet efter alla strider och stormar.

Bland stycken af andra ordningen, som voro upptagna på programmet, märktes Ciaconna-kören: *Nettuno s'onori*, glad och liflig festmusik i festtonarten D-dur, efterföljd af en täck vexelsång, ett litet intermezzo mellan sopran och alt i allegretto-takt, hvarpå Ciacontan repeteras och det hela slutar med ett pompöst crescendo, som sig bör, då kören utgör slutnumret i första akten, hvarur man också fick höra dubbelkören i C-moll med den förträffliga *canon*, det gripande ropet »*pieta*» och flere anmärkningsvärda skönheter. Denna kör gick icke så bra som den ofvannämnda E-dur-kören, ett förtjusande marinstycke, med stråstyrkan härmande vågornas krusningar i solens glitter, med friska hafsbrisar i blåsorkesterns fylliga ackorder, stödjande en alltigenom klar och harmonisk sång, värdig »Neptuns hof». Midt i kören framträder ett trolskt intermezzo, Elektras sång till Zephyr, en i de skönaste färgbrytningar glindrande, verkligen lycksaligt herrlig, huld och ljuf melodi, ypperligt framförd af fröken *Petrinis* välljudande, lätta sopran och genomskinligt klara vokalisation. Om terzetton mellan Elektra, Idomeneo och Idamanti är ofvan taladt. Den utfördes ganska berömligt af fröknar Ek, Petrini, hr Rundberg, liksom quartetten, der frk. *Piehl* öfvertagit Idamantis parti, hvarest hennes sonora contra-alt gjorde vederbörlig verkan. Hofkapellet utförde med omsorg under hr Dentes befäl sin andel, hvartill äfven hörde ouverturen, en patetisk och militärisk komposition, full af hvinande skalor, dunder och gny, men också full af ädel melodik och rika harmonier, framhäfd af en då för tiden unik instrumentation.

Bland nummer, som ej gåfvos, funnos flere, som varit angenäma att få höra, framförallt om föreningens hedersledamot Dina Edling hedrat konserten med sin, som det tycktes, ej obehöfliga hjälpsamhet. Vi mena den unga trojanska slafvinnans arior, hvaraf den i G-moll andas ett så ljuft och ädelt svärmod: *Padre Germani addio!* Än skönare är likväl C-dur-arian, der Ilia ber Zephyr framföra hennes kärlekssuckar till den fjerran älskade, och skönast af alla utan tvifvel arian: *Se il padre perdrei tu padre me sei* o. s. v. Denna rörande ljufliga melodi har ock befunnits värdig att delvis anlitas i »Trollflöjten», i

G-mollsymfonien och ännu flerstädes. Åtminstone denna aria hade man bort få höra, vi föreställa oss att fröken Ek skulle passat bättre här än i Elektras öfvermåktiga arior, trots den lofvärda dramatiska accent hon förlånade dem båda.

Deremot finns det naturligtvis saker som endast ha kuriositetens intresse, komponerade enligt gammal schablon för 1700-talets italienska seria. Dit må räknas delånggrandiga recitativen, som Mozart i en senare tid var betänkt utbyta mot ensemblestycken, ehuru det dessvärre aldrig blef af. Dessutom Idamantis arior, som måste skrivas för en sopransjungande herre, sådana som det ännu fanns på denna tid. Detta synes ha grymt generat Mozart, som aldeles lade bort sitt geni då han skref den tråkiga särdeles illa placerade arian: *Il padre adorato ritrovo e lo perdo* eller arian i templet, som är föga mer underhållande och som endast en gång lär kommit till utförande. Den stackars sångaren i fråga hette Del Prato och förstörde för Mozart vid uppförandet nästan helt och hållet Idamantis parti genom en sång som endast i personens spel lär haft sin make i ynklighet. Ännu en egendomlig antiqvitét kan i förbigående omnämnas, bipersonen Arbons aria, som säkert skulle väcka en högtid af skratt om den nu komme till uppförande, så ohjelpigt öfversällad af mögel som den är:

»Salvate il Prence il Re
Salva-a-a-a-te il Prence il Re
Salva-a-a-a-a-a-a-a-a-a-a-a-a-te!»

* * *

Villigt erkännande det goda i idén att på konserter uppföra sceniskt omöjliga operor, sätta vi dock starkt ifråga om detta bör utföras af annan korporation än k. operan, på dess konserter. Åtminstone har Musikföreningen med denna konsert visat sin olämplighet för saken. Ett uppförande af k. operastaten på Operan af Idomeneo skulle utan tvifvel gifva ett långt bättre estetiskt och musikaliskt resultat, med hofkapellet, operakören, fru Östberg—Elektra, fru Edling—Ilia, fröken Wolf—Idamanti, hr Ödmann—Idomeneo, hr Lundqvist—Öfverstepresten o. s. v.

För att nu återkomma till Musikföreningens konsert, så inskränkte sig, som nyss nämndt, den egentliga föreningens åtgöranden till att — tant bien que mal — sjunga körer i Idomeneo. Resten af programmet utfyldes af k. hofkapellet, som började aftonnöjet med en Mendelsohnsk ouvertur, godt spelad och

som dessutom utförde det vackra och karaktärsfulla ackompanjementet till kantaten I Vårbrytningen af N. W. Gade, der det ansträngande, rikt figurerade pianopartiet utfördes af en ung medlem af denna familj Strandberg, åt hvilken Örpheus, Euterpe, Apollo och — Venus specielt tyckts ha stått fadder i tidernas gryning. Den unga damen vanslägtades hörbarligen icke från sin musikaliskt lysande familj, en rekommendation så god som någon. Fröken Ek utförde första sopranstämman, som låg väl för hennes röst, utvecklande dervid mycken takt och smak och bjöd bl. a. på en perfekt tyska, liksom hennes lyckade italienska prononciation i Idomeneo på det fördelaktigaste skilde sig från den underliga rotvälska, hvarmed Musikföreningens medlemmar i öfverväldigande majoritet regalerade publiken. Frk. Carin Piehls dunkla stämma passade förträffligt att sekundera fröken Ek. De manliga solist-stämmorna sjöngos af amatörer.

Föreningens hedersledamot hr *Salomon Smith* hade en sällspordt lycklig afton med Reineckes konsertaria, der den behagliga men något andefattiga kompositionens brister tycktes riktigt ha uppkallat den värderade sångaren (och ej mindre värderade apotekaren) att göra sitt bästa, sitt allra bästa; till och med sällan ha vi hört den stora rösten klinga skönare, aldrig ha vi hört föredraget så omvexlande och artistiskt. Om hedersledamoten denna afton icke hade heder af föreningen, nog hade föreningen heder af hedersledamoten!

* * *

Filharmoniska sällskapet kom åtta dar senare med sin konsert, men så var det ock bättre förberedt än dess vördade kollega. Inöfningen var i några stycken rent af exemplarisk, dessutom tycktes åtskilliga stämmor ha rönt en särdeles behaglig tillökning af unga, friska viljor, särdeles tenorer, hvilken stämma var exempellöst lyckligt representerad vid ifrågavarande konsert. Men programmet var si och så. Hr Hallén borde ej så ensidigt försjuka i tyskeri, som han gör, utan bjuda på program af mer kosmopolitisk karakter. Dessutom borde han inse, hvilken nytta han skulle göra svenskt musiklif, om han framförde geni-alster och ej som nu enbart talangarbeten. Musikkulturen innehåller, minnsann, ej så få genuina snilleskapelser, som äro svensk musikpublik alldeles obekanta. Hvarför icke odla dem först och främst, för att sedan — om tid blir öfver — framdraga de mindre gudarne, hvilka hr H. har en olycksalig passion att gynna. Man såg ju hur lyckligt valet för en gång

af ett verkligt snilleverk (Matheuspension) i våras utföll. Hvarför då ej framhärda på denna så lyckligt beträdda väg?

Max Busch måtte af hr Hallén anses som Orpheus sjelf. Nu var det hans »heliga familj» det gälde, en kantat, som i sin helhet är underlägsen de hittills hörda af samma tonsättare och hvars bekantskap ingalunda var trängande behöflig. På högst få ställen höjer sig denna flacka musik till någon högre innerlighet eller varmare karakteristik, tomt Mendelsohniserande är det förherrsande draget. Med en förträfflighet, värd ett bättre föremål, föredrog föreningen detta stycke, som på grund deraf lätt tiden gå rätt fort. Mer långsamt hade man under hr Halléns temligen osmälta nya komposition »Una poenitentium», en tillkrånglad föga vacker massa harmonier och disharmonier med fadd och tunn melodik. Stycket var mycket svårt att sjunga, men det gafs naturligtvis pligtskyldigst con amore, utom den fula slutfugan, hvilket ock kunde göra detsamma. Hr Valentins »Brudfärd» var mycket högt braskande, tom och ihålig, mera lämplig för studiebordet än konsertsalongen. Föreningen var trött när den kom till denna anspråksfulla komposition och färden gick verkligen också allt annat än lyckligt.

Denna förening har nu, stött öfver k. hofkapellets i våras visade oginhet, skaffat sig en egen orkester, ett ganska djerft tilltag, som vi hoppas måtte bära sig. Än så länge, åtminstone. Denna orkester presenterade sig för en tid sedan på en särskild konsert, naturligtvis öfverinsedd och ledd af hr Hallén, utförande diverse delar af Mendelsohn, Schubert, ackompagnementet till den intagande A-dur-piano-konserten af Mozart (god solist: hr Anderson). Allmänna omdömet var att orkestern gjort en succès d'estime, vackert så efter så kort tids »sambageri». Nu hade man haft tid öfva sig mer ihop, förstås, och spelet gick också i de flesta fall som en olja. Lohengrin-introduktionen bjöd på nya intressanta drag i hr Halléns andäktiga behandling. Stämningen i orkestern bör dock vara bättre nästa gång stycket ges. Stämningen i salongen lemnade intet att önska, särdeles efter fröken *Augusta Öhrströms* fulländade romanssång, som i Griegs sköna »Prindsessen» tål att sättas bredvid världens bästa tolkarinnor af denna säng: Nina Grieg och Stina Nilsson. Frk. Öhrström sökte derjemte att rädda hvad som räddas kunde af det skäligen misslyckade solot i hr Halléns ångerfulla synderska. Vid orkesterkonserten njöt man af fröken *Nordgrens* förträffliga Herodias (Massenet) men förargades öfver sångerskans »falskhet» i ne Händel-aria, der hon ock fick dåligt ackompagnement, som kan-

ske villade bort henne. Stämman är fortfarande ståtlig, men på samma konstnärliga ståndpunkt som vid Aïda-debuten för ett par år sen. Fröken N. bör sjunga: »Framåt! så är mitt ödes bud, framåt» etc., ty stillastående är i våra tider liktydigt med tillbakagång.

Hofkapellens symfonikonsserter ha under senhösten varit tvenne. Den förra bjöd på Schumanns C-dur-symfoni, diverse gamla opera-ouverturer o. s. v. och var i sin helhet mindre lyckad. Mer intresse lockade till den senare, nr 3 i ordningen. Hr Neruda bjöd nu på en nyhet, en af Saint-Saëns ungdomsymfonier, den i A-moll. För vår del hålla vi före att ett bättre val bland den distinguerade fransmannens arbeten kunnat anställas. Man kunde ha uppfört hans senaste uppseendeväckande symfoni, den af 1888, eller ännu hellre de för kompositörens speciella talang mer karakteristiska suiterna, särskildt Suite algérienne, som vi rekommendera till benäget påseende. I den friare symfoniska form, som herskar i »suiten», rör sig Saint-Saëns långt ledigare än i den egentliga efter klassiskt mönster anlagda »symfonien», hvars gränser hans symfonier också mycket riktigt med åren alltmer utvidgat för att i den senaste symfonien, C-dur, nästan totalt spränga sönder och öfvergifva. Denna med möda tillkämpade »klassiska» hållning gör åtskilliga af hans symfonistycken skäligen torra och tillsnörpta. Så t. ex. första allegrot i den nu uppförda A-moll-symfonien, trots den aktningvärda konst som är nedlagd på det tematiska arbetet ej mindre än på instrumentationen. Men det är savoir faire alltsammans, inspiration och flygt saknas. Äfven det derpå följande adagiot är mycket gjordt, knusslar på melodier och tappar bort trådarna på de få som finnas, men orkestreringen är här så »söt» och fransyskt »mignon», att vår för sötsaker fala musikpublik var tvungen applådera. Symfonien höjer sig i de senare satserna, af hvilka scherzot eger många fina, intelligenta drag, särdeles ett pikant och rätt originelt slut. Den lilla synkoperade A-dur-melodien, som väckte lif i salongen, är deremot ett lån från Berlioz. Hr Neruda hade den stora artigheten att oförmodadt reprisera den nätta biten, trots applådens längd ej precis tvingade dertill. Finalen utgöres af en charmant tarantella, som i djerfva och muntra eller dystra och skärande perioder höjer sig på den skälfvande, nervöst upphetsade stråkorkestrerns vingar, stiger, faller och utmynnar i ett glänsande slut. Den på tusen finesser bjudande instrumenteringen hade hörbarligen fordrat längre tids inöfning, än hvad hr Neruda fått sig tillmätt,

och blåsinstrumenten puttrade falskt äfven denna gång, särdeles var stämningen i trä-et mot slutet tvifvelaktig. Utan hr Nerudas fina och vakna ledning hade det mången gång gått på tok. Den korta inöfningstiden gjorde att man i öfrigt fick nöja sig med förut uppförda stycken, deraf Haydns D:dur-symfoni gafs i Januari — men så kan man också höra om den i oändlighet, denna tjusande vårfriska, älskligt naiva komposition, hvars roliga menuett nu som alltid spred ett solsken af milda blickar och glada småleenden salongen rundt.

Konsertens mellannummer utgjordes af »Qvarruinen» i hr *Lundqvists* tolkning. Både Söderman och tolken äro mindre lyckliga i denna komposition, som kanske får sättas sist i rangen bland kompositörens ballader, i hvilken konstart han, som bekant, står bland världens förnämsta, nående Schubert, öfverträffande Löwe. Men »Qvarruinen» är mer ett deklamatorium än en ballad, orkestern drar allt för mycket uppmärksamheten till sig, sångstämman parlando blir för genomgående och enformigt. Ätminstone fordras här en Willmans eller Arlbergs allenastående dramatiska intensitet för att få fram kompositionen som sig hör. Orkestern gaf sitt pikanta delvis högst bizarra att ej säga barocka parti med god vård. Hr Lundqvist helsades och betackades med de långvariga hjertliga applåder, som rättvisligen alltid egnas hans populära gestalt och talang och skall, som vi hoppas, nästa gång sjunga »Kung Heimer» eller någon annan af de Södermanska ballader, i hvilkas tolkning han ej viker för någon i hela vida världen.

Nu som alltid måste kapellet ge da capo Wagners prunkande dekorationsmålning »Valkyrieridt», som dock togs för säfligt och tomt. Wagners öfverklagade olåt är här på sin plats: man riktigt hör hur svärd och harnesk rassla i nattsvart rymd, ser hur blixtar genomkorsa luften, belysande frustande svarta hingstar, flygande lockar, blixtrande ögon och gnistrande hjälmor, allt under vild fanatisk krigssång, skallande i trumpeters och tubors verldsfamnande jubelklang!

Utrymmet tillåter endast en kort resumé af den andra *quartetssoiréen*, hvars hufvudstycke var en Mozarts klarinettkvintett, nobel och klangfager, som allt af mästaren, men endast i det gudomliga Larghettot höjande sig till verklig skönhet, sådan som Mozart vanligen skämmer bort sin publik med. Hr Kjellberg spelade klarinett med sin vanliga ovanliga teknik, men borde mildrat sin ton i åtskilliga fall, der sammansmältningen kunde gjorts innerligare. Rubinsteins behagfulla men i jembörelse med

t. ex. E-dur kvartetten något spaka och tomma F-dur-kvartett avslutade konserten, till hvars mellannummer, Sindings framreklamerade Pianoqintett vi framdeles måhända få tillfälle att återkomma, enär sannolikt både komposition, exekyterörer och publik skulle komma att vinna på en repris af den norsk-norska kompositionen.

* * *

Reprisen af *Tannhäuser* möjliggjordes af det Labattska gästspelet, som dock i följd af vissa omständigheter, af hvilka alla visst icke bestodo i de af tidningarne uppgifna, blef temligen kort, ja allt för kort.

Hr *Labatt* har visserligen blifvit gammal med åren, han som andra, och man vet hvilken rol åldern spelar då det gäller något så ömtåligt och bräckligt som en tenor, vore det än en hjeltetenor. Men hvad som öfverlefft rösten är konstnärligheten och det är denna senare som för vår publik borde vara af största vigten, emedan vackra tenorer — ja, det finnes det ju godt om, men utbildade konstnärer i facket — ja det . . .

Hr *Labatt* har af *Richard Wagner* personligen instruerats i *Tannhäuser*s rol; hvad han ger, är således autentisk text, »af författaren gillad och öfversedd». Man märker då att hvad *Richard Wagner* främst ville nå med sin *Tannhäuser* var en kraftig totalverkan, åstadkommen genom en i stort skizzerad karakteristik snarare än genom ett ängsligt och noggrant iakttagande af rolens detaljer. Totalintrycket af herrar *Wagners* och *Labatts Tannhäuser* är verkligen också onekligen imponant, ja på vår operascen med dess ej sällan synliga tenor-konditori-figurer t. o. m. ovanligt imponant, så imponant att en och annan funnit det för »starkt». Trots *Wagners* egid finnes det dock ställen, der vi funno hr *Labatts Tannhäuser* alltför gammaldags rampälskande teatralisk. Så t. ex. i *Venus berg*, der sångaren framsjunger apotheosen vänd till publiken nere vid den i allmänhet ej föraktade sufflörsluckan, i st. för på knä inför *Venus*, magnetiserad af hennes hedniskt ljufviga trollmakt. Först der D-dur-tonarten öfvergår i utvikningar och ångern skymtar fram, bör detta motiveras med att sångaren vänder sig bort från förtrollerskan, hvars trånande ögon då sluta hålla honom hypnotiserad, och melankolisk sjunger sitt: Jag är en svag en jordisk man, hvarefter vid stället: *Gudinna, Venus*, lät mig fly, sången bör hastigt lemna sin knäböjande ställning och något draga sig mot fonden. Angående hr *Labatts* för öfrigt mycket för-

tjenstfulla deltagande i sångarkriget, beklaga vi den mimiska stelhet, som här och hvar yppade sig och som i den efterföljande stora finalen öfvergick rent af till förstening. Gestikulationen led i samma akt af en snarare löjlig än sublim fördubbling à la qvarnvinge af den s. k. stora gestalten, som stundom hotade slå den heliga Elisabeth på magen.

Oinskränkt må berömmas det stora (och långa) katolska recitativet. Detta gör ingen af våra sångare efter. Särdeles det hemska Lentot gafs med en i ordets fulla mening magnifik lyftning, bredd och glans. Men angående de derpå följande piano-fraserna äro vi af något olika tankar, framförallt vid: »medvetandet försvann», som hr Labatt sjöng melodiskt klagande i st. f. realistiskt flyktigt och abrupt.

Hr Labatts tenor har alltid gjort sig skönast i forte. Så under hans krafts dagar, så också nu. I åtminstone ett par tre toner vällde något af den forna blixtrande hjelteglansen fram, hvartill ingen af våra nuvarande tenorer kan visa motstycke, så t. ex. i »min räddning är Madonnan», eller »skynda till Venus berg». Det fanns föröfrigt i det slitna och hesa mellanregistret toner, långt bredare än våra tenorers och en naturlig värme, en bakgrund af något öfvertygande och innerligt, som icke alltid förefinnes hos våra skönklingande, men ej sällan tomma och kalla tenorröster. I föredraget beundrade man den storartade pointering af frasen, som hos våra tenorer alltför ofta uppgår i väljudande nonsens. Den stora scenen i tredje akten bjöd på briljanta ställen i denna väg, en förmåga att ge sig helt åt situationen, åt stämningen, som icke så litet sticker af mot våra tenorers alltför stora räddsla för att falla ur denna »förderliga salongston», som alltid varit svårutrotlig inom vår k. operascen och mot hvilken Wilhelm Bauck på sina äldre dagar (framförallt efter Trebelli-tiden) drog så kraftigt i härad. Våra svenska tenorer äro för blyga och generade för en frasering, så vild och ursprunglig, som flerstädes i detta recitativ. Det är denna det lyriskas alltför stora öfvervigt öfver det dramatiska, hvar öfver utländingen t. ex. dansken Kjerulf hos oss klagat. Dermed vilja vi ej försvara ett så hejdlöst bortseende från musikens fordringar, som dansken Brun i Tannhäuser gjorde sig saker till, utan att kunna nå hälften af Labatts verkan, hvars hemlighet är att den ernåtts med medel som, midt i all realism, dock varit alltid konstnärliga och välbetänkta, aldrig som hos hr Brun slående öfver i komisk persiflage.

Vi beklaga att hr Labatts gästspel ej blef långvarigare, ej minst för den instruktiva sidan deraf.

Lyckan står dem djerfvom bi! F. d. slyngel Boccaccio har nu uppträdt som den helgonfromma, af pietism skinande heliga Elisabeth. För en teaterdirektör fins ingen svårighet — nota bene om han har en fru Östberg. Hvilken sällsynt redobogen och fitig kostnärinna denna sängerska!

Med rätta hade fru Östberg, för att kunna reda sig i ett parti, som ligger henne så fjerran och der så farliga rivaler som Ek och Oselio nyligen skördat lagrar, börjat med början, d. v. s. utseendet, som hon med stor konst gjort förvånande ungdomligt, rent af flickaktigt, med den fint skära hyn, det blonda i nacken tillknutna långa håret, den oskulshvita atlasen, dubbelt vit leende gäfvu dessutom något naivt och skärt åt uttrycket. Genom nobel hållning häfdades dock det furstliga blodet, så ock genom vårdade gester, som endast i duetten fingo något kantigt och tvärt, liksom röstdallringen kanske att skrifva på den blyga, inför den älskade förvirrade och modstulna jungfruns konto. En ovanligt bred ton fick fru Ö. fram i sin sång första aftonen, framför allt i den sköna invokationen i G-dur, der hennes G och A klang sonort och praktfullt. Den sköna final II gafs af fru Ö. med en innerlighet och en nobless i det musikaliska uttrycket, som ännu mer än Eks uppnår Fredrika Stenhammar, hvilken dock trots sina mer röstbegåfvade elever och efterträdarinnor står ofördunklad i den herrliga Gess-dur-bönen. Fru Ö. föredrog den varmt och väl men ej så högstämtdt och religiöst ädelt som den förra. Ett litet misstag på *hess* och *dess* första aftonen rättades genast, andra aftonen togs den rätta tonen med ett visst »crâneri», som liksom sade: »Den här gången, Henneberg, sjunger jag rätt!»

Inför en sådan, i allmänhet lyckad Elisabeth föreslå vi utan tvekan att fru Stenhammars roller ställas på vid gafvel för fru Östberg: Elsa i Lohengrin, Margaretha i Faust och Desdemona i Othello, en rol som nog varit fru Stenhammars, om Verdi skrivit sin Othello några decennier förr.

Detta kunde ingen tro om fru Östberg för några år sedan, då hennes dåtida Agatha gaf oss anledning att varna fru Ö. för fru Stenhammars roller. De framsteg, som fru Ö. gjort och göra, äro verkligen vid hennes år rent af fabulösa. Hon har häruti öfverträffat sjelfva Selma Ek, som dock alltid skall räk-

nas till en af vår operas sträfsammaste sängerskor, på samma gång som skickligaste tragedienner.

En musikalskarinna, hvars namn k. teaterdirektionen med onyttig grymhet sätter ut på affischerna, framställde den skönaste Venus, man någonsin sett å k. svenska operan. Men hvarför ej låta henne mimera sin rol, hvilket varit nytt och pikant, i st. för att — hvad skola vi säga? — qvintilera den, hvilket var för rysligt? Tre fjerdedelar af Venus-scenen var sin kos, hvilket var väl mycket men af förhållandena nödtvunget. Också i andra akten voro betydliga strykningar viddagna, hvilket äfven under erkännande att musiken lider af longörer delvis dook må beklagas. Särskildt det stora sängarkriget blef nu väl snöpligt då ej blott Tannhäusers F-dur-sång utan ock Walters hela sång öfverhoppades. Att finalen förkastades säga vi deremot mindre om, den är temligen tråkig och långrandig, men jägarfinalens stympning satte oss deremot i misshumör. Det är germanisk musik i ordets goda bemärkelse, frisk, doftande att andas som en tidig sommarmorgon i en af detta Wartburgs herrliga gamla ekskogar, som torna upp sig rundt kring det vördnadsbjudande minnesrika slottet, en fyrbåk i denna gröna ocean af brusande jätteskogar.

Orkesterstämningens usla beskaffenhet höll på att kompromettera flere scener. Ouverturen gafs med nya tempi, som vunno bifall. Men antingen skall hr Henneberg sitta eller stå under anförandet af detta ansträngande stycke. Det mellanstadium, hvori hr H. särdeles under forte-attacker sig befann, såg för löjligt ut, liksom sittande i luften på en osynlig stol. Ful ur estetisk synpunkt, lär denna halfva position ej heller öka respekten hos orkestern, hvilket torde behövas, att döma af dess flere gånger (i en Wagneropera!) visade genstörtighet.

* * *

Orsakerna hvarför en sådan publikens inkarnerade favoritopera som Gounods »Romeo och Julia» först i medlet af November upptogs å operareportoiren hafva nog varit mer än en. Dels herrar Ödmanns och Strandbergs höstliga heshet, af hvilka den förstnämnde i öfver en månad var otjenstbar, dels bristen på lämplig Julia, dels fröken Petrinis bestämda önskan att sjunga Margareta i Faust, en önskan, som för teaterstyrelsen fick hardt när prägel af bjudande befallning, enär dess uppfyllande sattes som vilkor för sängerskans biträdande vid eventuelt återuppförande af operan Lackmé, hvilket naturligtvis låg direktionen ömt

om hjertat, naturligt nog, emedan hr Nordquist icke i likhet med föregående regimen nöjer sig med att nyheterna i operaväg lefva endast en säsong (såsom t. ex. »Paul och Virginie», »Trumpetaren från Säckingen», »Neaga», »Mästersångarne i Nürnberg» m. fl.). Då detta skrives, uppges fröken Petrini snart skola lemna Sverge, utan föregående uppträdande i operan Lakmé, hvadan alltså styrelsens tillmötesgående måtte ha varit förgäfvat. Hur som helst anse vi att om fröken Petrini sjungit Lakmé, hade det för hennes renommé varit långt behagligare än den på skrufvar ställda framgången som Margareta. Åstundade den unga sångerskan partout uppträda i en Gounod-opera, föreställa vi oss att Julia, åtminstone som sångparti, legat henne långt närmare än Margareta. Julia kräver långt mer än Margareta en hög sopranstämma, hvarför utan tvifvel det hade varit praktiskt om fröknarna Petrini och Moritz bytt roller.

Denna senare, *Ida Moritz*, debuterade i medlet af November som Julie. Man kan ju lätt begripa en ung debutants önskan att uppträda i en af publiken synnerligt omtyckt opera. Men den unga debutanten tager dervid icke alltid med i beräkningen samtliga häftstänger till denna förnöjligen popularitet, i all synnerhet icke den, att utmärkta artister i principal-partien i betydlig grad bidragit härtill, utmärkta artister, af hvilka minnet verkar hämmande och tillbakahållande vid uppskattningen af debutantens prestation. Deraf följer att hvad som från ena sidan sedt blir en hjälp å andra sidan blir en svårighet att besegra. Önskligt vore att våra unga debutanter något mer än hittills varit fallet reflekterade öfver denna omständighet, som förtjenar att tagas i öfvervägande af mer än ett skäl.

Fröken Moritz framträdde i tekniskt hänseende synnerligt välberedd till en operadebut. Hon hade sin röst i lydno långt mer än hvad debutanter i allmänhet pläga, hon sjöng visserligen icke utan alla spår af vår inhemska röstförderfvande »skola», men hon visade å andra sidan att hennes studier utomlands betydligt rättat de dessvärre något tvifvelaktiga »första grunderna». Tonansatsen var lätt och tydlig, sättet att bilda en fras i allmänhet långt öfver debutant-nivån, textuttalet särskildt till den grad förträffligt, att det öfverträffar flertalets af våra engagerade operasångerskors. Koloraturen med hvad dertill hörer visade med framgång krönta mödor, ehuru naturligtvis åtskilligt återstår inom detta svåra kapitel. Röstens karakter är deciderad mezzosopran, hvadan valet af Julia till debutparti icke kan anses lyckadt, låt vara att denna mezzosopran visar stor tänjbarhet i höjden,

så att under en hastig rullad t. o. m. mycket höga toner rätt ogeneradt attacheras. Men vid ett mer framträdande *marcato* eller *sforzando* på sådana toner märkes lätt hur artificiell denna höjd är, tonen blir spröd, mager, utkramad. Ännu mer förbjuder allmänna karakteren af Julias 14:åriga flickparti en mezzosopran med så mogen och matronligt duktig klangfärg som fröken Moritz'. En sådan stämning är mer lämplig för energiska, kraftfullt accentuerade, pathetiska roller än för svärmande lyrik, hvaraf ju Julia till tre fjerdedelar består. Denna observation stärkes hos oss än ytterligare genom det förträffliga sätt, hvarpå fröken Moritz gaf den återstående fjerde fjerdedelen. Dessa mer energiska och handlingskraftiga delar af rolen gäfvos med en intensitet, hvartill bidrog såväl röstens karakter som ock sjelfva föredraget, som långt mer egnade sig därför än för det genomgående lyriska *amoroso*, som är hufvudsak i Julias parti. Sådana goda ställen der föredrag och röst sammansmälta till ett förträffligt helt voro: »Ö Gud, det var Romeo» (I akt) »Men om du vill bedra, gå, jag dig besvär och lemna mig åt tårar utan tal», (akt II) »Jag hellre dör än trolös maka blifver» (akt IV), allegrot: »Från mig du måste gå» o. s. v. och hela slutakten, hvilken ur musikalisk synpunkt lemnade det bästa till sist.

Den lyriska innerlighet, som saknades i sången och gjorde denna Julia trots alla meriter endast medelmåttigt sympathisk, fans naturligtvis än mindre i spelet. Några inlärdade gester, några små försök med mun och ögonbryn till glad och sorglig mimik — det var allt! Sjelfva införlifvandet med den unga veroniskan Julia var högst ytligt. Det var en ung förvånande säker sångerska, som var iklädd Julias kostymer, hvartill hörde ett visst antal gester. Hänförelsen, innerligheten, det som ger illusion, saknades så godt som alldeles, trots utseendet snarare var för rolen fördelaktigt än motsatsen, framförallt fanns den späda flickaktiga figuren, som här är af så stor betydelse och nästan viktigare än ett skönt ansigte. I ifvern att visa fram sin duktiga röst sjöng frk. M. flere älskogsduetter för hårdt och spelade derunder för käckt; den unga danslystna Julias vals, som gafs så tekniskt bra, spelades deremot för konventionellt, blickarne litade för mycket till hr Henneberg, hvars lilla pinne borde vara mera synlig för de uppträdande, så att de icke enkom behöfva göra en upptäcktsresa ner till rämpan och sufflören, hvilken sufferade (särskildt Romeo) med all önsklig tydlighet och fermeté.

Vi hoppas få återse frk. M. i en mer aktiv rol, der vi ställa det bästa horoskop för henne.

Hr *Ödman* var, den afton vi hörde hans *Romeo*, briljant disponerad och triumferade rättvisligen hela partiet igenom. Särskildt vilja vi nu som i fjol framhålla hans präktigt gifna tredje final. Den yttre ungdomlighet, den ej längre unge sångaren förstär att gifva sin *Romeo*, är lika nödvändig som beundransvärdt lyckad. Vissa fraser i hans parti skulle vinna på mer trogen öfversättning. Att i tredje akten placera »*Rosalina*» på de toner *Gounod* valt för »*Juliette*» till exempel är alldeles befängdt. Tredje aktens senare tablå är deremot förträffligt öfversatt, ja hr *Wallmarks* egna påhitt t. o. m. öfverträffande orginalets. Fröken *Karlsohns* page inleder akten nu som förr på yppersta vis, men den unge *Stephano* börjar bli alltmer och mer hemligtsfull med hvad han har att förkunna. Man hör blott spridda svenska ord. »Turrurr-turrurr-dufva — korrriparrrrnes bo — frrröjder ljuftva — hynda hit^(?)» o. s. v.

Ny som *Mercutio* var hr *Johanson*, en i yttre afseende särdeles sympathisk veronesare, men utan förmåga att detaljera *Mabarian*, hvarken lyriskt eller dramatiskt, i öfrigt behaglig att se, men ej lätt att höra. Röstklngen tycks redan börja minskas, en olycka, som ej nog kraftigt bör söka botas redan i lindan.

Hr *Sellergrens* (*Lorenzo*) tonemission lider af ett biljud, som bör kunna aflägsnas, gehöret bör flitigare utbildas, särdeles recitativ äro denne sångares förargelseklippor. I denna opera gick det an, men i *Tannhäuser* var det värre. Hr *Malmsjö* (*Paris*) har i denna rol till specialité att stödja verkligt eller falskt aflidna personer och ser dervid ut som vore han afsomnad sjelf. För öfrigt är han som bekant en mycket vacker representant för italiensk högadel, men så funnos då i stället i kören exemplar . . .

Vi medge att hvarje lindring som kan bestås hr *Henneberg* bör opåtaladt gifvas, när man tänker sig hur denne aktade musiker tröttköres af vederbörande. Ensam kapellmästare vid en *Opera*, som spelar 5 à 6 aftnar i veckan! Men vi börja dock tycka, att uteslutningarne ur repertoirens operor börja bli alltför väldiga utan att operorna sluta tidigare för det, hvartill hemligheten består i de också alltför väldiga uppehållen. Skall något uteslutas ur *Romeo* bör det väl inte vara de få stycken i något liffigare tempo och gladare kulör midt i denna långsamt framskridande tontragedi, utan t. ex. vigsel-scenen, en tämligen död point och absolut fordrande en hög sopran. Vid den representation vi bevistade var det brölloppstablå som på det gruffigaste kringskurits.

En stor estetisk otymplighet var att börja tablån med det skärande öfvergångsackordet till valsen från körbaletten »*Glad och*

frä», ett charmant stycke, som alldeles oförtjent uteslöts. Borta var ock till flere åhörarens högljudt uttalade missbelåtenhet den stolta marschen och det väklingande epithalamiet, hvilket senare långt hellre bort utföras än den haltande valsen, särdeles som dennas korografiska utförande denna afton var särdeles tarfligt. Jämför man operabaletten nu och vid operans premiére på 60:talet, icke blir det till den nuvarandes förmån. Bättre tiga än illa tala, bättre stå still än illa dansa: Och sparka hvarann på benen.

Å K. Operan har hr *Bottero* försökt sig som Escamillo i *Carmen* inför en rad klena hus. Detta var ock denne italienares minst tillfredställande prestation. Redan att en bas vågar sig på ett barytonparti kan ingifva betänkligheter. Röstén bör åtminstone vara af denna cantabla och vidsträckta beskaffenhet som gjort att hos oss t. ex. Conrad Behrens kunnat med bifall sjunga Wilhelm Tell, Belcor (L'elisire d'amore) o. s. v. Som man vet är detta icke fallet med hr Botteros stämman, hvars kontinuerliga vibrato och fräna högre register högst motspänstigt lånade sig åt Escamillos parti, som emellertid i sig sjelft är så tacksamt att en sångare här ej kan undgå — applåder. Föredraget af visan och sista duetten utvisade hr B:s vanliga samvetsgrannhet, men han hade bort bättre välja sina roller, äfven ur dramatisk synpunkt, då Escamillo blott fordrar hvad hr B. — ej kan ge: yttre förläggande egenskaper. Hr B:s framstående aktörtalang behöfs deremot icke alls i den rollen, som består af ett par effektfulla entréer och sortier och dermed allt. »Carmen» bjöd denna gång på hr *Strandbergs* Don José, som repat sig sedan hösten 1887, då tillståndet var klen. Om orkestern förbarmade sig öfver hr Strandberg och publiken, kunde hr S. bli mera populär sångare, ty nu när publiken bara ser hr S. öppna mun, hvilket han ej gör för vackert, hvem kan undra på att den börjar fantisera om Ódman o. s. v. Hr S. är en sällsynt musikalisk sångare, som borde arbeta litet mer, för att kunna bibehålla den ställning vid vår opera, hvartill både börd och naturgåfvor utsett honom. Fru *Edling* var som alltid en fulländad Carmen och fröken *Karlsohn* i brist på någon annan Micaëla. Kärliga älskarinnor, som gå och pussa sina ideal midt på gatan utanför högvakten under svepskål att »denna kyss, den är från din moder» o. s. v. passa för resten icke alls fröken Karlsohn och det undrar ingen på. Hon har sin repertoire och der sköter hon sig som en hel karl. B-rollerna i denna spirituella opera ges numera föga spirituellt, det hela torde behöfva ryckas upp litet mer.

Den femte och sista gästroll, hvori hr Bottero uppträdde,

var Boitos *Mefistofeles*, som det säges, härstädes af honom i hast inöfvad enkom för att fagna den ärade Stockholmspubliken, som varit mot honom så obeskrifligt huld, att han ej kunnat vänta sig hälften, hälst när »la mia carissima Gina» genom oblida förhållanden var hindrad att sekundera honom och dymedelst bereda jordmånen för sin man, som nu emellertid visat sig kunna göra detta sjelf, endast med hjälp af tvänne grefvar och tvenne djefjar.

Ingen under att hr Bottero mycket älskar Stockholm och att han snart skall komma åter och »då skall Gina sjunga Margaretorna, »Carmen, Mignon» o. s. v. Det låter ju lofvande, måtte blott icke det sjungande herrskapet då råka i kollision med en annan Gina, hvilken som kgl. norsk hofsangerinde har så mycket att säga vid kgl. svenska operan!

Hr Botteros Mefistofeles erbjöd intresset att höra partiet på originalspråket med Boitos egna ord, äfvenså var det intressant att höra hur partiet tog sig ut i basdrägt, hvori det ofta ges i utlandet, t. ex. i Wien, där Rokstansky för några år sen var en särdeles i musikaliskt hänseende alldeles förträfflig Mefistofeles, mot hvilken hr Langes melodiska baryton tog sig ut som en turturdufva mot en katarakt. Hr Langes Mefisto var dock i det stora hela en öfverlägset konstnärlig skapelse, hvars motstycke i Europa i dramatiskt hänseende troligen endast lemnats af Maurel, som sjöng partiet å Italienska Operan i Paris för några år sedan och deri inlade stor talang, ehuru de Gounod-dyrkande parisarne endast med svårighet lärde sig vörda Boitos musik till samma ämne som deras stolthet och favoritkompositör, hvadan också några fragmenter af Boitos Faust-edition, försökvis uppförda å Grand Opéra, gjorde ett fiasco, som lemnade intet öfrigt att önska.

Lika litet som hr Bottero lyckades fördunkla Willman i Gounods opera lyckades han fördunkla Lange i Boitos. Motsatsen kan endast sägas af denna hjertlöst minnesdåliga »Kritik för dagen», som i sin löjlige ifver att uppsätta dagens hjeltar på piedestalen, till deras ära rifver ned allt förtjenstfullt och utmärkt, som förut presterats, för att få bakgrunden riktigt förskönande och förgyllande de kära ögonblicksfavoriterna, d. v. s. så sotsvart som möjligt. Så har man fått se dem som på sin tid lågo på näsan för fröken Eks Margaretha nu föraktfullt rynka på denna värderade kroppsdelen vid minnet deraf.

Ja t. o. m. fröken Oselio, hvilken man så länge hon var här ej vågade annat än blomsterströ och lofväda, dristar man sig nu på, sedan — hon väl vändt ryggen till. Hennes Margaretha

förmenas nu, utom i fångelset, ha varit en »mycket klen dramatisk prestation» m. m. Hvilka nya ljud i gamla koskällan!

Fru Östberg — vare det sagdt till hennes heder — behöfver alls icke detta förtal af gårdagens storheter för att göra sig gällande i operan Mefistofeles, lika litet som hr Bottero. Begges prestationer voro goda och redbara, delvis förträffliga, men att lika förträffliga syntes förut i samma opera bör väl snarare öka än minska deras talanger, som detta oaktadt förstå vinna terräng.

Hr Botteros Mefistofeles var mer en elak, kopplande, cynisk chevalier än någon direkt från afgrunden kommande dämon. Utseendet var snarare för mildt än för sataniskt, spelet stundom rent balettmässigt, hvilket är fullt motiveradt af rolens natur. Den rossliga timbren gjorde präktig, sträf och ondskefull effekt i flera nummer, däraf »*Io son lo spirito che nega tutto*» gafs med systerbt uttryck, rörlig och anslående dramatisk apparat. Andra finalen ligger delvis något högt för röstén, som i jordballaden tog slutfermatet på C i stället för höga F, som hittills med våra baritonister varit fallet, en god effekt, som man minnes, särdeles i Langes fint accentuerade föredrag. Lange var i denna final mer den elegante, förnäme helvetesfursten, Bottero mer den främste satyren och bachanten i laget, man väntade ibland rent af att han skulle ta sig en sväng med någon af de långskäggiga hexorna, så muntert skuttade han omkring hit och dit, kastade snart ifrån sig både spira och mantel, m. e. o. tedde sig hela tiden högst gemytlig. Ehuru vi föredra Langes uppfattning, vilja vi ej neka erkännande åt den talang, hvarmed hr Bottero fäktade till förmån för sin. En Mefisto utan minsta röda klut var för öfrigt en nyhet för Stockholm.

I trädgårdscenen utbildade sig Mefisto till komplett buffo, hans kurragömma, hans kurtis, hans deklamationer med Martha gafvo åhörarne mångt godt skratt, men drog uppmärksamheten för mycket från det yngre paret (som dock 1 Dec. rätt väl behöfde litet glömska).

I operans senare afdelning nedsjunker Mefistofeles som bekant till simpel staffage-figur. Genom diverse komiska pantomimer lyckades hr Bottero dock i högre grad än någon förut lägga beslag på åskådarnes skrattmuskler, särdeles i senare delen af Greklands-tablån, då han med kappan diskret för ögonen med böjd rygg och tysta steg tassar ut från scenen. Just då intonerade fru Östberg och hr Ödman det populära assdur-themat i sin kärleksduett och — ifall de ej visste af hr Botteros förehafvande bakom dem, kunde de med skäl blifvit både stötta

och fundersamma, ett sådant fnissande uppstod på parkett och första raden, och detta vid ett moment då de uppträdande äro vana att publiken blir rörd och andlöst lyssnar till deras eldiga älskogsrop.

Den fatala slutsceuen gafs af hr Bottero med mycken hållning, särdeles kraftigt betonade han det förtviflade tre gånger förnyade utrope: Faust, då den lede efter den misslyckade sirénexpeditionen började misströsta om utgången. Den italienskt rörliga, expressiva mimiken kom honom under denna scen utmärkt väl till pass och utgör mer än något annat ett observandum et imitandum för våra svenska operasångare med deras mer eller mindre vackra vaxkabinettansigten.

Efter operans slut utbrast en bifallsstorm, som syftade att få fram hr Bottero ensam, hvilket misslyckades, hvarpå jernridån föll att svalka sinnen och händer. Men då blef publiken topp rasande och gastade »Bottero» mer än någonsin; om en stund kom något svart fram ur den svarta jernridån in i den upplysta salongen, det var »han selv», som bockade, gestikulerade och retirerade, steg än en gång fram skjutande framför sig liket af doktor Faust, en hemsk och otäck syn, den gubbsminkade annars så därlige förste tenoristen i den klart upplysta teatersalongen. Rop: »Bottero solo!» Derpå slutade spektaklet.

I den mångfrestande novellisten hr Lundquists, när detta skrives, *senaste* stora novell: Konstnärslod anføres att denna tidskrifts musikrevy kallat hr Lundqvists som det tyckes ganska inskränkta hjältinna för »räddnings-boj» med anledning af hennes användbarhet att, som fröken Javette och ibland fröken Strandberg för några år sen, anlitas i fall af sjukdom hos primadonnorna. Vi förbigå en liten undran öfver berättigandet att i en fingerad historia helt ogeneradt uppdika ett fingeradt yttrande af oss, hvilka dock ej dessvärre ha lyckan tillhöra alstren af den Lundquistska bördiga fantasien, för att reservera mot den dumma vitz, hr L. lägger i vår mun, med anledning af att han döpt sin s. k. hjältinna till Boye, en vitz, som alltför tydligt röjer sin härkomst ur den på dylikt ganska förmögna Lundquistska skattkammaren. Mer ärligt hade varit att då denna tidskrift är citerad äfven använda ett uttryck i frågan, som tidskriften verkligen haft, såsom »sjukbudssångerska på stat», eller något dylikt, som vi för några år sedan hade alla skäl kalla fröken Javette. Det förklenliga häri inse vi ej. Att kunna »rädda spektaklet» måtte väl snarare vara en dygd än motsatsen. Dessutom inskränkte sig fröken Javettes verksamhet visst ej till sådant. Hon fick roller

i nya operor och alternera i repertoirens förnämsta partier. Äfven de främsta sångerskor få ju alternera. Äfven de främsta sångerskor äro glada att kunna uppträda som sjukbudssångerskor. Sjelfva fröken Grabow har en gång räddat »Don Juan» genom att sjunga Anna utan repetition. För öfrigt är det ett misshag att tro och i bokform framställa att publiken fattar misshag till de räddande änglarne. Tvärtom, det är just öfver de i sista stunden strejkande favoriterna, som misshaget ohejdadt går löst och i förargelsen applåderar man dubletten så mycket mer. Men om denna i grunden är olämplig för sitt yrke kan ju ingen magt i världen förskaffa henne en sångplats inom verket. Avis åt alla teatergalna ungdomar, som likt hr Lundquists fröken ha ett »konstnärsblod», som endast yttrar sig i önskan att partout »lukta teaterluft» och »vara med» utan sjelfständig begåfning eller förmåga af eget initativ, detta som är »konstnärsblod».

Fru *Östberg* är en räddningsboj — vi låna nu detta ord af oss sjelfva i hr Lundquists bok — men af annat slag! Än en gång måste vi komplimentera denna sångerskas ovanliga tillmötesgående och mirakulösa förmåga att i hast »slå i sig» nya och svåra partier. Fru *Östberg* hör till de mest samvetsgranna inom sin konst. Hela den dag, hvares afton hon skall sjunga, lefver hon sin rols fantasilif, isolerande sig i sin våning, utan att företaga några promenader i staden eller mottagande visiter. Hon genomgår sin rols lyriska och dramatiska detaljer med största onsg och söker särskildt att alltid få fram det sannt qvinliga, allmänt menskliga draget i sina olika roller, måhända en följd af det Boccaccio-manér, som hon fått äta upp så många gånger men från hvilket hon redan i och med sitt uppträdande som Micaëla i Lecocqs operett »Hjerta och hand» (på N. T.) började frigöra sig. Huru än sedan resultatet utfaller, *ett* är visst, att fru *Östberg* uppjudit alla sina krafter och erbjudit det bästa hon förmått. Kan man säga detta om operans samtliga nuvarande sångerskor?

Ja! Ty kgl. svenska operans samtliga sångerskor äro för närvarande summa summarum *två* och om fru *Edling* kan allt det behagliga sägas, som vi här ofvan med godt samvete sagt om fru *Östberg*.

Fru *Östbergs* svåraste stötesten i operetten Mefistofeles var naturligtvis början, trädgårdsscenen. Vi måste dervid säga att vi tro det fru *Östberg* verkligen skulle kunnat göra sig än mer ungdomlig, med minen af hennes Elisabeth, der den eleganta dräkten ock hjälpte bättre under än Gretchens enkla kostym. Sminkningen var för litet djerf; med rött i rundsminkning på

kinderna och försök att ge pannan en barnligt rund gestalt, mera hvitt här och der o. s. v. anse vi den borgerliga, friska, litet grofva tärnan kommit bättre fram än nu, då illusionen blef för knapp. De efter Oselio attraperade blinkningarne drefvos väl ej till sådan obehaglig höjd som hos denna, men hade gerna totalt kunnat vara sin kos. Det cocottemässiga hos Oselio i denna akt var prisvärdt mildradt i fru Östbergs långt mer tilltalande framställning, låt vara att den Oselianska uppfattningen var inlärd af Boito sjelf i egen hög person. En viss nervositet i föredraget var ej att fästa sig vid och gick aldrig så långt att man kan instämna med P. T., som ansåg partiet illa inlärdt. Ej håller torde Sv. D. ha rätt att quartetten »gick sönder»; icke gick den bra förstås, men till någon kakofoni kom det dock icke.

Fängelsescenen var som man minnes Oselios största triumf och äfven en af Selma Eks bästa scener. Ingendera af dessa sångerskor nådde fru Östberg helt, men hennes framställning af den vansinniga Margaretha var det oaktadt full af vackra detaljer, hvaremot totalintrycket kanske ej blef så kraftigt som önskligt varit och som Boito afsett med sin starkt färglagda musik. Fru Ö. betonade må hända för mycket det barnsliga, det milda, det resignerade hos Margareta och fann hvarken i röst eller spel tillräckligt storartade och passionerade accenter. Detta märktes mest i recitativet, hvaraf t. ex. bannstrålen mot Mefistofeles' ej på långt när fick den höghet och kraft som hos Oselio. Deremot gafs arian särdeles förtjenstfullt, med den musikaliska renhet och smak, hvartill fru Ö. numera höjt sig, vissa delar såsom den sakta framporlande pianissimodrillen efter de deliciöst framandade »flyg»-arabeskerna med mästerlig teknisk beherskning. Dödsfruktan fick ett mycket godt uttryck i de skälfvande blickarne mot dörren, i det spasmodiska neddykandet och gömmandet ih almen o. s. v., hvaremot den inspirerade bönen ej fick ett nog storartadt uttryck. Dödsfallet var realistiskt studeradt och utfördt, det hela mycket hedrande fru Östbergs flit och tilltagsenhet.

Helena anse vi snarare under än öfverstiga fru Östbergs Margareta, åtminstone den första aftonens. Den i yttre afseende mycket fordrande rolen kunde ju i detta hänseende endast delvis komma till sin rätt, så mycket mer som kostymeringen med den framtill i förtjockande veck lagda tunikan bort vara fördelaktigare. Siréduon kom ej till sin rätt på grund af allt för brådstörtadt tempo och Trojaballaden med dess Gluck-anstrykning öfversteg fru Östbergs mellanregister och sångkonst, som ej inlade vederbörlig bredd och nog ståtligt portamento. Därtill kom minnet

af Oselios magnefika utförande af detta stycke, som ehuru i grunden ett öfverloppsverk dock genom sin stolta och nobla anläggning försvarar sin plats, helst operan Mefistofeles ju utgör en följd af olika musikstilar, endast högst lösligt sammanfogade till ett helt. Fru Östbergs spel under och efter detta stycke må deremot oinskränkt berömmas; det visionära uttrycket i blick och mine var på pricken träffadt. Det är troligt att kärleksduon för framtiden kommer att lyckas fru Östberg bättre än denna första aften, då hennes sång stundom betänkligt led af för hög intonation jemte ett för rätt och skarpt attackerande af vissa höjdtöner, en olycka måhända orsakad af motsjungarens alltför hårdnackade sforzando. Äfven orkestern borde under denna afdelning lagt mera band på sig och framförallt öfverlåtit åt den sjungande att taga ledningen.

Hr *Ödmann* led denna aften af en indisposition som förmodligen orsakade hans idkeliga forcerande att få fram rösten. Deraf kom sig att den vackra idyllromansen ej fick vederbörlig dolcezza, utan i stället ett högt skrällande B., som obehagligt förde tankarne tillbaka till den Brunnska Faust-editionen. Rösten lyckades ej komma ur sitt tråde förrän i epilogen, der den gamla klangskönheten var ofördunklad och der särdeles arian fick en synnerligt fin och rörande tolkning. I dramatiskt hänseende funno vi hr *Ödmann* ha gått tillbaka i denna rol. Rolens början var ytlig och karaktärlös, plastiken i fängelset icke vacker ej heller sann, stundom till och med i vägen för Margaretas goda spel. I epilogen ha vi förr sett hr *Ödmann* långt mer illusorisk och intressant än denna gången, då den stereotypa tenorgymnastiken allt för mycket kallades till hjälp i nöden. Såväl Margareta som i synnerhet Faust sjöngo flere recitativ med allt för öppen och ljuslagd ton, der motsatsen skulle varit effektiv. Våra artister böra ej negligera fördelningen af ljus och skugga i röstbehandlingen, emedan dermed stora verkningar i ett lyriskt drama kunna uppnås. Kristina Nilsson var mästarinna i den konsten, äfven Jenny Lind, särdeles efter de utländska studieresorna, men äfven förut, ty för detta naturens söndagsbarn tycktes alla sångens hemligheter ligga lik en uppslagen bok. Hennes utrop: »Elvíno!» i »La Somnambula» med dess öfvergång från mörker till ljus skall alltid minnas som ett af de yppersta konststycken inom dramatisk sång på svensk operascen.

Panthalis parti utfördes lyckadt af fröken *Wolf*, som styrelsen borde söka använda mer, låt vara att erfarenheten af hennes förmåga på operan ej varit den gynsammaste. Men får

hon litet oftare vara med, kanske det artar sig bättre, dessutom hvad skall man med en sångerska, som aldrig uppträder? Man kunde ju försöksvis åter lemna henne Ortrud i Lohengrin, som hon om vi ej bedra oss utfört ett par gånger, skänka Elsa åt fru Östberg och på det viset få upp Lohengrin på repertoiren, naturligtvis med herrar Ödmann och Lundqvist i sina gamla partier. Det eviga återupptagandet af de tre gracerna Julia, Carmen och Mignon börjar trötta.

* * *

Svenska Teatern har spelat »*Niniche*», en gammal bekant på denna scen, der den under den klassiska Josephsonska tiden gafs för att stoppa de hål som »*Erik XIV*» och »*Mäster Olof*» gjorde i kassan. Genren är icke den bästa, som man vet. Men inom sin genre är nog »*Niniche*» en af de bästa produkterna; få af detta slags kurragömmapjeser egaden lätta fyndighet och skrattretande tilltrassling som »*Niniche*», hvars omoraliska tendenser visserligen äro betänkliga men dock ej så vådliga som genrens sämre alster, der det lasciva elementet förstoras att täcka bristerna på esprit och nyhet. I den svenska öfversättningen falla också många af originalets »styfva» småsaker bort, hvilket är välbetänkt, när ju icke hela världen kan ha en Judies eller en Dupuis talanger att säga de vådligaste saker som *Bon jour* eller *Merci bien!*

Å Djurgårdsteatern gafs vaudevillen första gången i Sverge, det var sommaren 1879 och man hade ej anledning knappast att spela *något* annat sommaren lång. Det fans utländska makters sändebud (jag syftar visst icke på den, som läsaren nu fick tankarna på) som instälde sina tillämnade badresor kanske ända ner till Trouville för att åse badningen vid Djurgårsteaterns Trouville, der den förträffligt sköttes af herr Fritz Arlberg, Sverges förste och bästa fruntimmersbadare — i *Niniche*, välförståendes. Han badade der ömsom fru Åbjörnson, ömsom fru Valin i titelrolen och den tjocka, fryntliga fru Lundgren (i fjol anställd vid Folkteatern) som enkan. Det fans då i stan' en extraordinarie som sett *Niniche* 37 gånger å rad. Hur är det *Blanche* sjöng om extraordinarierna:

»Vår Herre föder sparfvar — alltväl

Gud vet hur ni framlarfvar — ni förstår mig väl.»

Emellertid var ju *detta* framlarfvande ganska eget i sitt slag, ja man torde kunna medgifva att extraordinarien var extra ordinär.

På Nya Teatern uppenbarade sig Sveriges främsta Niniche, fru Sophia Cysch.

Briljant skönhet, lysande toilettprakt, sammetslen sång, distinkt och ren, yppersta fraseri, eld, malice och ironi i föredraget, sekunderadt af ett motsvarande omvexlande, diskret och pikant spel — se der förmåner som bort göra fru Cysch, om född i Paris, till den farligaste rival för den stora Anne Judic sjelf. Att hon i Norden och Tyskland ej sett sin like i denna rol, behöfver ej tillfogas.

Nu var det på fru *Lundberg f. Malmgren*, som Niniches badkappa kastats. Hon hade långt mer än fröken Anna Pettersson den rätta uppfattningen af sin rol, men hon var för litet både aktris och sångerska att lyckas i denna rol, lyckas helt. Hon var vacker att se uppå, men hennes skönhet var ej för rolen individuell. Hon spelade smätäckt och näpet med en litet tillgjord ung flickas uppträdande och sätt, men var hvarken Grefvinna Corniska med Niniche-bismak eller Niniche med Grefvinna-bismak så som rolen fordrar och som Anna Judic och Sophie Cysch så ypperligt vetat framställa det. Hennes sång saknade den mjukhet och den finess, som de små på Judic beräknade chanssonetterna befalla. Att en ung vacker dam aldrig totalt misslyckas med en så genomgående tacksam rol som denna, är naturligt. Också har fru Lundbergs framgång varit ganska god, i alla fall långt bättre än Anna Petterssons Niniche, åt hvilken det var Köpenhamn förbehållet att »se pamer d'aise».

Men hr *Holmqvists* Grefve Corniska! Det var nu längesen vi hade nöjet se hr *Holmqvist* i denna rol men han var sig lik, alltid samma genomfina och genomkostliga men ock menskligt sanna mönsterbild af distinguerad åsna på två ben. Man vet ej hvad man skall mest beundra af denna diplomat-reporter, hans vexlande mimik, hans elegant dumma konversation eller hans yttre habitus i olika kostymer. Allt har samma rätt till beundran, ty allt är fulländning.

Frk. *Rylander* var en vederbörligen katig enka Sillery, dock ej så fint på samma gång som starkt rolig som den gamla värderade skådespelerskan fru *Thérèse Elffors*, hvars sortie i andra akten särskildt var en fröjd utan like. Hr *Olsson* var mycket nära att nå sina utmärkta föregångare i Anatoles rol, herrar Mauritz Sandberg och Richard Wagner. Samspelet utan vank.

Vasateatern upptog i November på sin repertoire, sedan »Stackars Jonathan» fonografen till trots börjat åldras, Edmond Audrans »*La Mascotte*» (Lyckoflickan), på Nya Teatern kallad »Rosenkind». Hvarken här eller der blef emellertid Lyckoflickan någon lycka för teatern, eget nog då man betänker operettens ofantliga framgång i Paris, der den gafs första gången den 29 december 1880 på Bouffes. Hufvudrolerna gåfvos der af M. Morlet (Pippo), en verklig opera-baryton med vackert mezzavoce och ypperlig teknik, M. Lamè (prinsen) en ung debuterande operett-tenor med behaglig röst, godt utseende och fransmannens hela naturliga savoir faire. Bettina var M:lle Montbazon, också en debutant med duktig mezzosopran, intelligens och säkerhet, dock på långt när ej den Bettina, som M:lle Théo sedan visade parisarne, trots sin vokala underlägsenhet, dåligt öra o. s. v. Men hennes hänförande skönhet och »djefvulskt pikanta» spel satte parisarne i eld och lågor, ofantligt bidragande till *La Mascottes* lifslängd. Vid premiären utfördes birollerna af M:lle Dinelli (Fiametta), klen sångerska, men fiffig (något »vågad») aktris, M. Hitemans (Laurent) M:mes Rivero, Gilberta etc. etc. På Nya Teatern var fru Östberg-Horwitz Bettina, fru de Wahl Fiametta, hr Engelbrecht Pippo, hr Holmqvist Laurent o. s. v.

Före »*La Mascotte*» var Audran endast känd som förf. till den 1879 å Bouffes gifna »*Les noces d'Olivette*», senare gifven å Stockholms Bouffes, osalig Ladan. Begge dessa operetter visa en ledig penna, men ock mycken vulgaritet, särdeles »*Olivette*». I »*Mascotte*» finnas detaljer af större värde, såsom den om fransk folkton lyckligt påminnande, i mystisk-pikant stil hållna balladen samt den behagfullt skämtsamma idyll-duetten: »*Je sens, lorsque je l'aperçois*» etc. Härmningen af kalkoner och får är här gjord med äkta fransk näpenhet och smak. Prinsens kupletter: »*De nos pas marquant la cadance*» äro hållna i käck fransk militärstil, galant och kavat, polkaduetten i andra akten också käck och munter, quartetten i den fjärde ej utan sin lilla sinnrikhet, men resten, på några graciösa enskildheter när, skälligen banal och fallande in i de färdiggjorda allmännings-refrängerna på lager.

Här fordras operettartister af franskt snitt. Men icke ens Nya Teaterns försök slog väl ut, mycket mindre Vasateaterns med tre gånger underlägsen rolbesättning. Fröken Anna Pettersson hade behöfts för Bettinas rol. Fröken *Ekström* var öfveransträngd, röjde dock i första akten karakteristik, studier och såg bra ut i det långa håret, men den tröttade stackars lilla

rösten strejkade snart nog och drog med sig i olyckan spelet, som mattade af i stället för att krya till sig. Sak samma gällde hr *Klinger*, som också användts allt för träget och behöft semester. Hr *Lundahl* var tirolig nog som bensvåg monark, görande sitt bästa att framhäfva den förtjenstfulla librettens burleska detaljer, fru *Cederberg* visade sin goda operett-talang i prinsessans parti, hvars första nätta kupletter hon detaljerade med en finess som öfverskyldde röstens vacancer, hvaremot zigenar-rondot i tredje akten öfversteg hennes förmåga trots berömvärda ansträngningar. Spelet var godt, slagsmålet famöst. Hr *Stenfelt* förmådde ej som sin franska kollega hindra Frittellini att bli obehagligt löjlig och borde inlagt mer abandon i sina tacksamma krigskupletter, som i dessa »fosterländska» tider naturligtvis slogo an. Hans röst saknar ej behag, men kunde träneras vidare. Dito apparitionen. — Hr *Lundin* som Rocco och hr *Örnberg* som värdshusvärden voro lyckade bifigurer. Operetten gafs med talang, var uppsatt med prakt och — afled efter en lefnad af åtta dagar.

Bättre öde hade den rätt graciösa musiken förtjent, som särdeles mot »Jonathans» tjocka musik förefaller så fransysk, lätt och smekande. Men äfven Strauss i sin gamla »Fledermaus» är Millöcher långt öfverlägsen i operett-geni, lätt ysterhet och populär elegans. Med nöje återhörde »*Läderlappens*» välkända toner, den lifliga valstrion i första akten med sina komiska afbrott och skenheliga moll-partier, utmynnande i lefnadsglad $\frac{3}{4}$ takt. Valstakten är naturligtvis mycket respekterad, allt går här som en dans, specielt andra finalen med dess präktiga valsmotiv med de pikanta fermaten, den utsökta rytmen, det pulserande Prater-folk-lifvet fångadt och idealiseradt med nästan omdelbart medryckande, sympatisk eld och fart, gemüth och Wienerblut.

I motsats mot »Jonathans» har här hvarje den minsta melodi sin lilla udd och sitt lilla behag. Adèles teaterscen är karaktäristisk, nästan franskt spirituel, dertill österrikiskt humoristisk, särdeles slutsången med dess behagfullt komiska trallala. Prinsens kupletter ha blifvit verldsberömda genom sin blaserade elegans, det nyckfullt aristokratiska i anläggning och ton. Brindisin och gästkören i andra akten täfla med hvarann i njutningslysten uppsluppenhet, dock aldrig rå, om ock då och då litet skojig, (som situationen fordrar). I våra på *goda* operetter ganska arma tider, flyg *Läderlappen* på lätta vingar trots sina år

och torde till och med rätt som det är börja räknas till operettlitteraturens klassiker.

Äfven i »Läderlappen» härjar *minnet* Vasateaterns fält. Här mins man från två teatrar, om ej tre, särdeles »Ladan», förstås. Der voro Gustaf och Mathilda Bergström excellenta som Direktören och Rosalinda, fru de Wahl som Adèle och fröken Löfgren! Ännu torde man minnas den furor denna senare väckte med sin illusoriske ryske prins på en tid då man ej var så blaserad som nu med sköna damer som sköna gossar. Fröken Löfgrens präktiga alt och stora käckhet passade ypperligt de famösa kupletterna, hennes fysik och psysik täflade med hvarann att illustrera den furstlige gommeuxen. Man hade väntat något för operan af fröken Löfgrens stora röst och sceniska talang, hvilken i karlroller som Fatinitza, Lille hertigen, Roland, (De pratsjuka) var en värdig föregångare till damerna Östberg och Petterson, hennes efterträderskor i denna — alltför mycket — gouterade genre.

Från Nya teaterns Läderlapp erinrar man sig hr och fru Castegren (Gabriel och Adèle), hrr Sjöberg och Ringvall samt framförallt fru Gründer f. Jonson, hvars röst och koloratur ypperligt framhäfde Rosalindas ganska lysande sångparti, som hvarken förr eller senare fått en så musikaliskt briljant tolkning.

Mot dessa minnen skulle Vasateaterns Läderlapp totalt sjunkit vinglös ihop, men den hade sin räddande engel Gabriel!

Sällan torde en teaterdirektör vara i stånd att föregå sin trupp med så briljanta exempel som Vasateaterns, hvilken till punkt och pricka är förtrogen med hemligheterna i den genre, teatern satt sig för att odla. Hr *Warbergs* Gabriel är nästan ett litet konstverk, hvarje nyans på sin plats, hvarje gest motiverad och — rolig. I s. k. »understucket spel» formligen excellerar hr Warberg, hvars Gabriel ännu sjunger ganska bra och framförallt med operetskick och hvars apparition sedan Ladans dar tycks stå stark, åtminstone i denna rol, der hans af ungdom sprittande och sprudlande Gabriel var yngre än alla ungdomar, som sekunderade honom. Dessa tedde sig nemligen ganska gamla och uttråkade, särdeles hr *Klinger*, som i likhet med fröken Ekström bort få lof. Fröken Ekström hade annars passat bra för Adèle, der emellertid fru *Elisabeth Hjortberg* uppträdde efter många års paus. Hon saknar det yttre, som en operettartist behöfver, men hon har hvad bättre är ungdom, fast hon är gammal, hon som hr Warberg. Hon spelar med denna äkta operett-ton, som ej låter ett ögonblick förloras, och hennes

sång visar hur skral hennes omgifning är. Fru H. har dock aldrig haft stor röst och åren ha nog noppat den litet, men likväl lyser den som en stjärna i Vasateaterns klent röstbegåfvade konstellation Ekström—Jensen—Stenfelt etc. Denna senare var Rosalinda, litet tung i spel och tunn i sång. Rösten har en viss naturlig böjlighet, men koloraturen blir snart gnälig på grund af den ynkligt lilla röstvolymen. Det var i det yttre en vacker, litet fet Wienerfru, iförd tyska toiletter med besked. Hr *Stenfelt* var något lifigare än han brukar, sjöng serenaden utom scenen med god posering, men i öfrigt icke kländerfritt trots säkerhet i partiet, som han också sjöng å Nya Teatern, der han qvarlemnade sin lustiga blommiga nattrock. Hr *Strömberg* är ej hr Bergström, det är ett faktum, som dock ej hindrade en rättvis applåd åt den rätt muntra hvissel-scenen i tredje aktens början. Fru *Cederberg* var söt som lilla Ida, förr spelad af fru Rampeltin m. fl. och fröken *Johnsons* sega röst, som passar bäst i karlroller, klingade ovanligt bra i arian, men fröken Anna Pettersson —!

Inöfningen var god, andra finalen skriades med samma lif och — fulla halsar som på »Ladan», men det finns folk, som »tändas endast mot Ladans plan» —!

De ha varit stygga mot Vasateaterns Läderlapp, mot hvilken vi kanske varit — för snälla. Hur som helst, nu låta vi den flyga. Farväl!

5 Dec.

Året 1890.

Politisk revy

af Otto Sjögren.

Det blir mer och mer i ögonen fallande, att Berlinkongressen 1878 betecknade slutet af ett tidevarf och början af ett annat, det sista i det nittonde århundradets historia. Om det förra tidevarvet, hvilket började med ett orientaliskt nationalitetskrig och slöts med ett annat samt under mellantiden hade att förete kampen för Italiens och Tysklands nationela enhet, — om detta tidevarf var ett nationalpolitikens, så tyckes århundradets slutskede efter 1878 företrädesvis komma att få ett socialpolitiskt skaplygne. Då kongressen sammanträdde till slutuppgörelse i nationalitetsfrågan, hade redan Hödel och Nobeling lossat signalkotten till den sociala förpoststriden, under hvars fortgång sedermera den sprängbomb kreverade, som tog lifvet af Alexander II. Gamle kejsar Wilhelm hvilar i grafven; kejsar Fredrik, segraren vid Königgrätz och Wörth, likaledes. Men så länge »järnkanslären», som gifvit sin prägel åt det gångna tidevarvet, satt kvar vid makten, sammanljöd ännu epilogen af det gamla med prologen af det nya. Så kom året 1890, då han på »idus martii», Cæsars dödsdag, afträdde från händelsernas skådeplats, om det än icke för honom såsom för Cæsar blef »en olyckshändelse med dödlig påföljd». Som illustrationen af ett »morituri te salutant» förekom väl den utlevade Moltkes nittioårsjubileum för den ungdomlige nye Cæsar, som nu har framtiden ock i sin hand. Installationsakten är fullbordad; nu har Wilhelm II:s och Caprivis tidevarf efterträtt Wilhelm I:s och Bismarks.

Socialistlagen, som i Tyskland kom till verlden 1878, af lifvades i början af år 1890, då den ifrågasatta förlängningen däraf ej vann riksdagens bifall; äfven här visar sig slutet af det öfvergångsskede, hvilket ur socialpolitisk synpunkt helt visst med skal skulle

kunna betecknas som socialistlagens. Kejsaren var nu villig att taga den sociala frågan om hand och åt henne gifva ett nytt uppslag; det var också hög tid, ty under den förut förda våldspolitikens tid hade det bekämpade partiets sammanhållning ej minskats, utan i stället betydligt ökats. Nu fann man af nöden att »ändra signalerna» gentemot detsamma. På kejsarens initiativ sammanträdde i Berlin vid årets början den internationella arbetarkonferensen. Voro än de resultat som framgingo ur konferensens förhandlingar icke så synnerligen stora, så var initiativet ändå betydelsefullt i sig sjelft, den sociala frågans lösning hade uppstälts på de europeiska regeringarnes program och där fått en af de främsta platserna, om icke rent af den allra främsta. Kejsaren lät också förstå, att han ingenting hade mot, om i riksdagen invaldes socialdemokratiska ombud, med hvilka man kunde underhandla. Nu höjdes till och med i »ogjordt väder» lystringsordet, att det socialdemokratiska partiet blifvit regeringsparti, och de gode berlinarne stälde sig med lojal underdånighet detta lystringsord till efterrättelse. Så inträffade den sällsamma företeelsen, att Tysklands regeringstroga hufvudstad invalde socialister i den tyska riksdagen. Det var ett märkligt tidens tecken, — och än märkligare skulle snart komma.

Den unge kejsarens tankar voro nu icke längre den gamle Bismarcks tankar, hans vägar icke Bismarcks vägar. Förgäfvos hade »järnkanslären» uppjudit sitt inflytande och använt sina finter för att först uppskjuta, sedan kringskära arbetarkonferensen; lika fruktlöst sökte han bromsa regeringslokomotivets gång i den inslagna socialparlamentariska riktningen. Kejsaren tog sig för att särskildt förhandla med de särskilda ministrarne, och därmed var rikskanslären, medan han ännu officiellt satt kvar, faktiskt nedstött från den domierande ställning, som han uti den inrikes politiken dittills intagit. Han inlemnade då sin afskedsansökan, hvilken han fordom mer än en gång brukat som medel för att få sin vilja fram; men den tid var nu förbi, då en sådan ansökan besvarades med det typiska »Niemals». Bismarck togs i stället på orden; hans anhållan beviljades, och han fick snart erfaras, att det skedde på fullt allvar, huru svårt han än i början hade att tro därpå. Den bismarckska »majordomusdynastien», »Hausmeierthum», som redan börjat temligen tydligt hägra vid synranden, var med detsamma bortbläst; sonen Herbert, redan statsminister och designerad rikskanslär i survivance, tog afsked på samma gång som fadern. Sjelfva rikskanslärinstitutionen, hvilken förut nästan haft tycke af en diktatur, fick ett helt annat och vida

blygsammare skaplynnne, då den modeste Caprivi intog sin plats på kanslärssätet. Den afskedade Bismarck upphöjdes till hertig af Lauenburg, men man erfor därvid samma intryck, som då härolden vid Erik XIV:s kröning utropade: »Ånskönt I sen många kronor blänka, må ingen taga det annorlunda, än att en är konung.»

Den gamle ex-kanslären drog sig undan till Friedrichsrub, skadegladdt hänad af Eugène Richters »Freisinnige», högstämtdt hyllad af sin egen »Nordeutsche». I forna dagar hade Bismarck mer än en gång talt om sin afsigt att framdeles slå sig ned i ro »under Schönhausens kanoner». Nu sökte han väl göra en dygd af nödvändigheten, men det ville i början ej rätt lyckas honom. Måhända lät sjelfva namnet Friedrichsrub i hans öron som en skriande ironi, ett bittert hän. Han som fordom så mycket oroat kejsar Fredrik under de »hundra dagarne» af dennes regering, ej minst med sin reptilpress, sökte nu hetsa kopplet mot ett nytt villebråd; men kopplet visste nog, hvem det var, som nu hade reptilfonden om hand, och dref ej längre efter sin gamle brödherres lystringsord. Tillämnade »afslöjanden» kröpo försigtigt i skrinet för hotelsen om en ny Arnimsprocess, hvarigenom Bismarck kunde mindre behagligt få erfara att »svinhugg går tillbaka». Till sitt förfogande fick han endast en hamburgertidning, och äfven i den måste han uttala sig med en viss retenue. Han sökte taga sin skada igen genom att tidt och ofta låta sig interviewas af allehanda tidningskorrespondenter; men hans uttalanden i sådan form väckte allt mindre uppmärksamhet, och äfven för dem tycktes man hafva satt en gräns. Nu lär han skriva sina memoirer, såsom före honom den afdankade Metternich gjord, och Bismarcks memoirer komma nog att läsas med spänd intresse.

Förlidet är utkom ett uppseendeväckande arbete, »Bismarck demasqué», hvori Bismarck anklagades för att på ett ganska groft sätt hafva fört kejsar Alexander III bakom ljuset, samt under sken af likgiltighet hemligen intrigera för att hålla prins Ferdinand uppe på Bulgariens efemera tron. Om hans afskedande skulle innebära något försoningsoffer åt Ryssland, må lemnas därhän; men visst är att furst Ferdinand ännu sitter qvar på Bulgariens tron, ehuru Ryssland intrigerat vida mer för att störta honom, än någonsin Bismarck kan hafva gjort för att hålla honom uppe. Panitzas misslyckade sammansvärjning i februari föranledde en undersökning, som visade att de sammansvurne hade intima ryska förbindelser, som utgrenade sig åt flere håll. Ehuru Panitza sjelf egentligen ej var någon ryssvän, utan kämpade för

den afdankade furst Alexander, var han ändå ett redskap i Rysslands händer; det skott hvarmed han arkebuserades, var sålunda riktadt ej blott mot honom, det fick nog sitt obehagliga genljud äfven i Petersburg.

I utrikespolitiken söker Caprivi i det hela bevara Bismarcks traditioner, om han än går vida mindre bröstgänges och utmanande till väga. Sålunda har bibehållande af trippelalliansen mellan Tyskland, Österrike och Italien alltjemt förblifvit basis för den tyska utrikespolitiken. Namnet Caprivi är liksom en symbol af denna allians; det tillhör ju en italiensk slägt, hvilken utmärkt sig först i österrikisk tjänst (Montecuculi tillhörde denna slägt) och slutligen i preussisk. Italien är dock numera temligen löst fästadt vid denna allians, ty det har väl dyrt fått betala den äran och fått väl ringa förmåner i utbyte därför; den radikala oppositionen kräfver alltjemt återknytandet af förbindelsen med Frankrike. Deremot synes förbundet mellan Tyskland och Österrike blifva intimare, ju mer bådas förhållande till Ryssland artar sig till att blifva spändt. Tsarriket står alltjemt gentemot Tyskland, som den bortstötta, af svartsjuka förbittrade älskarinnan, som den forna älskaren väl söker blidka för att undslippa obehag, men som ej låter sig blidka och helst underhåller kurtis med hans ovänner. Courtoisie mot Ryssland har ej fattats från kejsar Wilhelms sida, men den synes ej velat slå an. Han gjorde sin visit vid den stora trupprevyen i Narva, men mottagandet var, lindrigast sagdt, kyligt. Det intima mötet i Rohnstock den 17 sept. och följande dagar mellan Tysklands och Österrikes kejsare samt deras båda kanslerer tog sig därför ut som en demonstration och var det sannolikt äfven.

Kejsar Wilhelms vänliga närmande till England visar sig innebära något vida mer än blott en pietetsfull artighet mot gamla mormor, hos hvilken han också gjort sin uppvaktning under sommaren. Caprivis första politiska schackdrag blef en uppgörelse med England af sådan art, att den kom öfverraskande, men ändå ej bort vara öfverraskande. För flere år sedan gaf Bismarck en liten vink i den riktningen, då man i riksdagen klandrade honom för att han så mycket intrasslade sig i den afrikanska kolonialpolitiken och rådde honom att hellre söka förvärfva Helgoland åt Tyskland. Han gaf ett svar som antydde, att man ej kunde så noga veta, om ej Tyskland i Afrika opererade för att vinna just Helgoland och kanske mera därtill. Den 17 juni meddelade Reichsanzeiger, att Tyskland för sin del bifallit afslutandet af ett fördrag, hvarigenom det i utbyte mot Helgoland afstått från pro-

tektoratet öfver Vitu- och Somalilandet, ja äfven af sultanatet Zanzibar, med undantag af den åt det tyska östafrikanska sällskapet upplåtna kuststräckan. Under följande månad fick denna öfverenskommelse det engelska parlamentets bifall, och traktaten undertecknades. Man tyckte väl att Tyskland liknade köpmannen, som bortgaf en stor förmögenhet för att vinna den äkta perlan. Men att Helgoland som marinposition fullt förtjenar att liknas vid den lilla, men högst dyrbara äkta perlan, det erkände man också; och den i Afrika bortgifna förmögenheten är i sjelfva verket ej större än att en rätt betydlig fond ändå är kvar.

Under tiden hafva arbetarrörelsens vågor, ehuru alltjemt hållna inom samhällsordningens strandbäddar, rört sig allt mäktigare. Den redan under föregående år beslutna stora arbetardemonstrationen hölls den 1 maj, synnerligen i de stora hufvudstäderna, men äfven på flere andra orten både i Europa och Amerika. De på förhand hysta farhågorna visade sig, om ej alldeles öfverflödiga, åtminstone högst öfverdrifna. Den främst på programmet ställda frågan om 8 timmars normalarbetsdag har redan upptagits som en lagstiftningsfråga. I Schweiz har den fått sin lösning, i Tyskland är denna lösning på väg att blifva fullbordad, och i England har på en under året hållen arbetarkongress en pluralitet (om än ringa) uttalat sig i samma riktning. Den rådande jäsningen har äfven flerstädes framträdt i form af stora strejker. Äfven här i Stockholm hafva sådana förefallit, hvilka ännu äro i friskt minne.

En af tidehvarfvets mest betydelsefulla tilldragelser är den stora kolonisationsrörelsen, hvarigenom Europa nu som bäst bereder sig att taga Afrika i besittning. Stanley och Emin hafva här varit banbrytare på sådant sätt, att de bland Afrikas folk helt säkert komma att framstå som vidunderliga sagoheltar. Efter att hafva fullbordat sin äfventyrliga färd genom det inre af verldsdelen lyckades Stanley föra Emin med sig till Zanzibar; men denne visade sig föga tacksam för den erhållna »hjälpen», och rivaliteten dem emellan syntes föra med sig en skärpt antagonism mellan de båda stora makter, England och Tyskland, som för närvarande synas mest angelägna om besittningar i Afrika. I Tyskland rustade man sig att återsända Emin med ett handfast följe under major Wissmans befäl; i England framställde Stanley sin uppgift som nationellt engelsk, och det visade sig nog, att han icke talade för döfva öron. Medan sålunda ett spändt förhållande syntes på väg att inträda, skedde ett helt oväntadt omslag genom Helgolandsfördraget. Det såg ut, som

om Tyskland, belåtet med hvad det redan vunnit, afstår från vidare intrång på det stora kolonisationsfält, som inom engelsk »inflytelsesfer» kan öppna sig. Att Tyskland i utbyte mot Helgoland ingalunda afstått från hela sitt nyupprustade herradöme i Afrika, utan endast från en del däraf, påpekades genast i början och en vid årets slut uppkommen tvist mellan de båda makterna med anledning af Tysklands fodran på ett landstykke å Zanzibarområdet, antyder att den afrikanska maktfrågan ännu hålles öppen.

Vid denna kapplöpning om kolonialväldet undanträngas de små makterna omildt af de stora, helst om de, såsom fallet varit med Portugal, väl nominelt under framfarna tider tagit ett landområde i besittning, men försummat att effektivt kolonisera det. Den portugisiska animositeten mot engelska flaggan näpstes sålunda vid årets början hårdhänt nog, och Portugal tvangs till ett fördrag, som nästan tycktes sätta dess sjelfständighet i fråga. Inom det lilla landet har den sårade nationella ömtåligheten vållat en rörelse, som under någon tid tycktes få ett revolutionärt skaplyne. Det såg nästan ut som om Brasiliens föredöme komme att inverka på Portugal.

Hos oss hafva protektionister och frihandlare återigen rört sin evinnerliga trampqvarn. Genom Stockholmsvalets utgång ser det ut, som om frihandlarne fått någon, om än ringa öfvervigt i andra kammaren, medan protektionisterna äro afgjordt öfvervägande i den första. Huru sammandrabbningen dem emellan skall utfalla, eller om det blir någon sammandrabbning alls, det kommer snart nog att visa sig.

Litterär öfversigt.

Af A. Haraldson.

I.

Skämtlitteratur.

Carl XV som enskild man, konung och konstnär, *En lifsbild af Cecilia Holmberg*, född Bååth, torde intaga första rummet bland det gångna årets humoristiska litteratur. Visserligen svärfvar den ärade författarinnan tydligen i fullkomlig okunnighet om sin egen humoristiska förmåga, men i vår öfverreflekterade tid höjer denna omedvetenhet i hög grad behaget af framställningen. Förläggaren har i stora plakat i bokhandelsfönstren låtit tillkännagifva, att det här är fråga om ett verkligt nationalverk och det har puffats in i allmänheten, att den här skulle få någonting alldeles ovanligt intressant. Herrar Fahlerantz & cie och Cecilia Holmberg (född Bååth) dela sålunda äran af detta ovanligt storartade skämt med den beskedliga svenska allmänheten, hvaremot Cecilia Holmberg (född Bååth) torde ensam hafva äran af det humoristiska framställningssättet.

Ämnet är ju onekligen både intressant och framförallt pikant — från kvinlig synpunkt. Författarinnan talar med en diskret humor om denna sida af saken. Hon är något stött öfver en sådan fras som att Carl XV hade tur hos könet och hon finner det »lindrigast sagdt tanklöst», att han t. ex. en gång hyrt en liten villa helt nära Ulriksdal åt en »väninna», vid hvilken han var mycket fäst, samt har låtit sig från många håll berättas, att konungen under sin första vistelse i Upsala »lefde en i grund och botten ofördärfvad ynglings lif». Hur det sedan

gick med denna sak har ännu icke i de utkomna häftena vidare förmålts men vi hoppas, att författarinnan därför skall finna en lika sinnrik förklaring, som den hon lemnat öfver kungens kärlek till Bacchus. Glaset var, heter det, för honom ej blott och bart ett modernt glas vin eller punsch eller skummande champagne, det var lika mycket »bragdebägaren», det var hornet som tömdes uti ett andedrag. Till allt detta var kung Carls skaldefantasi skulden. Förf. har sålunda funnit en ny förklaring af det gamla förhållandet »att Jeppe dricker» och förmodligen ligger häri äfven förklaringen till, att den unge prinsen efter att utan olägenhet hafva rökat gubben Hvas-sers pipor och druckit hans punsch, när man kom till supén, prisade dennes falubrånvin, hvilken märkvärdiga historia annars anföres såsom ett bevis på, hur prinsen var fästad vid Hvasser.

Kungen har efter författarinnans uppgift alltid varit mycket flitig och intresserad af allting, ehuru ingen såg honom i vanlig mening sysselsätta sig med litteratur eller tidningsläsning. Det är väl sålunda antagligt, att han hade något lika ovanligt sätt att på poetisk väg skaffa sig vetande som att dricka punsch.

Hvad författarinnan framförallt betonar är konungens »svenska trohet och svenska enkelhet». I dessa ting, säges det, svek han aldrig, och som en ytterligare bekräftelse härpå anföres följande dyrbara mening: »det är sällsynt att finna en man, i hvad ställning som hälst, så orubbligt vänfast och flärdfri; vi våga påstå, att han af sina krönta likar i detta stycke ej öfverträffas.» Detta lär vara ett af de mest utpräglade och vackra dragen i hans karaktär och härtill kom, att han hade god blick för personers verkliga värde, när han nämligen ej lät förvillia sig, hvilket emellertid, säger förf., lätt nog kunde hända. Men då berodde det alltid på hans varma hjärta, försäkras det.

På kungens förmåga att vinna hjärtan anföres en mängd öfvertygande bevis, såsom att hans gamla hofstat fortfar att hvarje år på hans dödsdag äta en gemensam festmiddag, att Luleå stad efter hans besök därstädes lät uppresa en sju alnar hög sten med inskrift »Norrbottens tacksamma folk reste stenen» o. s. v. För förklaringen af den stora popularitet han åtnjöt berättas för öfrigt en hel hop af de vanliga historierna om hans rättframhet och kamratlighet mot sina soldater och andra gemena, huru han drack brånvin ur deras fickflaskor m. m. Till samma kategori hör historien om hans yttrande, då han hade riksdagsmän bland bönder och borgare på fest hos sig. »Adel

och präster ger jag fan, kunde man vid sådana tillfällen få höra honom säga, de äro så fördömdt tråkiga, jag har mycket trefligare bland er.» Hade förf:s humor varit något mera medveten, skulle hon troligen också berättat, hvad kungen brukade säga, när han hade adel och präster hos sig. Nu får man själf gissa sig till det.

På kung Carls gifmildhet anföras många muntrande prof: hur han nådigt skänkte någon vän att taga hem med sig en aktningvärd portion af desserten vid hans måltider o. dyl. Störst synes emellertid hans frikostighet hafva varit med cigarrer, och förf. faller ofta i glad förvåning öfver huru långt hans godhet i denna väg sträckte sig. Hans gifmildhet mot konstnärer framställes med fin omedveten ironi så här: hade han ej själf mynt, ombestyrde han, att de mera begåfvade fingo anslag af konstakademien. Samma frikostighet öfvade han äfven mot en hel del annat folk, som han, med nobelt förbiseende af gällande lags föreskrifter om befordringsgrunder, skaffade goda ämbeten.

Allt detta och mångt desso likt berättar Cecilia Holmberg (född Bååth) för det undrande folket och Fahlerantz & cie sprida det stora nationalverket till slott och koja och båda behålla allvarsminen orubblig!

Genom Norra Amerikas Förenta Stater, reseskildringar af P. Waldenström, är ingalunda den sämsta bland det gångna årets bidrag till skämtlitteraturen.

Herr Waldenström står under Guds särskilda beskydd och har derpå rönt en mängd prof. Det gör oss därför ondt att nödgas meddela, att herr W. icke synes med fullt förtroende besvara denna nåd. Han omtalar huru han fördröjde sig vid Niagara, så att han kom för sent till tåget. Men det gjorde ingenting: Gud hade stält om så, att tåget hade blifvit tio minuter försenadt och herr W. hann med. Det var, säger W., icke olikt Gud. En gång här i landet då Waldenström skulle predika i Jönköping kom han också försent till tåget — 15 minuter, men Gud hade låtit tåget försenas i 17 minuter! Herr W. hade med sig till Amerika en son, som skulle söka sin lycka där. Och se, Gud var så hygglig — herr Waldenströms familiaritet med vår Herre är så stor, att sådana där uttryck helt naturligt falla en i pennan — att skaffa honom en bra plats på en bank i Chicago. Det var för öfrigt Guds speciella vilja, att Gefelektorn skulle resa till Amerika. Denne sluter

detta däraf, att han verkligen kom i tide till tåget i Stockholm, när han skulle ge sig åstad.*

Det gör oss som sagdt ondt att nödgas meddela, det herr Waldenström icke tyckes oakadt så många tydliga bevis rätt lita på sin gode Gud. Han lät nämligen olycksfallsförsäkra sig, innan han reste. Guds försyn ger tillräcklig trygghet mena somliga, berättar han, men för sin enskilda del anser han dock försäkring tryggast.

Herr Waldenström är en smart man. Detta är icke något enstaka exempel på med hvilken praktisk blick han förstår att förena det gudliga och det världsliga, hela hans bok vimlar af muntrande prof på samma talang. Han kan, när han är ute och reser på järnväg, med en äkta amerikansk fart stöka undan den obligata bön till vår Herre som bör följa på hvarje måltid. Och han fäster uppmärksamheten på, att när man talar på bönemöten kan man lugnt ständigt säga precis det samma, på sin höjd då och då stöpa det i ny form. Det är ofantligt bekvämt och dessutom det enda som går. Kommer man till de lyssnande med något, som de inte hört förr, väcker det endast oro. Helt annat är det på teatern, där vill man ständigt ha nytt. Så att om någon undrat hvarför herr Waldenström icke blifvit aktör i stället för kolportör, så har han nu en autentisk förklaring.

Hur gemytligt man kan hafva det som kolportör, visar förf. i både ord och bild, vid redogörelsen för resan öfver Atlanten. Herr Waldenström klef upp på den upphöjning, som utgjorde nedgången till melländäcket. Lindgren (en medföljande stallbroder) stod nedanför och så stämde de jämte en del emigranter upp en ljudelig sång. Herr W. lade in hela sin röst och vek han någon gång af från melodien, så voro nog åhörarne så vänliga att tro honom sjunga andra stämman. Sedan höll W. föredrag om »Jesuslinien på hvilken man reser fritt» — själf reste han på Guionlinien och hans amerikanske vänner fingo betala flere hundra kronor därför. Själf blir herr W. så imponerad af stundens högtid, att han slutar sin skildring med den bekanta frasen från skapelsehistorien: så vardt afton den första dagen.

* På utresan predikade herr W. i Alingsås. Då ingen lokal kunde erhållas, hade borgmästaren varit så välvillig att upplåta en staden tillhörig park. Och den gode Guden lät, förrän sammankomsten skulle börja, regnet falla för att afkyla den heta luften och slå ned dammet. Och under hela sammankomsten lät han moln skymma för solen, så att den icke skulle besvära de församlade.

Konkurrenter på frälsningens område synes herr Waldenström icke vara förtjust i. När de tillhöra hans egen andliga riktning behandlas de naturligtvis mycket vänligt och han omtalar till och med att han offrade hela 2 dollars (antagligen ur egen ficka) på att resa ner och hälsa på den bekante Moody. Men se här huru han bedömer andra riktningar, när de vilja göra i kolportörsyrket: »När jag kommit ut ur lokalen (en läsaressal i NewYork), trädde ett par svenska ynglingar fram till mig, lemnade mig några små skrifter och ville meddela mig något nytt ljus i Guds ord. Tyvärr var jag för dum och tiden för kort, för att jag skulle kunna tillägna mig deras ljus. Ja längre man lefver, desto mer får man se, hur man blir efter. De snälla ynglingarne syntes så förbryllade öfver min klena fattningsförmåga, att de så när hade upphört att vara snälla». Sammanställer man härmed herr Waldenströms skildring af huru han på resan en gång tog sig för att opåkallad meddela ett par ynglingar nytt ljus i Guds ord och huru dessa tego och blygsamt slogo ned ögonen samt sökte slippa undan, så har man en rätt god måttstock för kolportörs-kristendomens anda.

En mycket lustig skildring lämnas af staden Brockton, en skildring som för öfrigt är typisk för författarens framställnings-sätt. Först kommer en half sida om stadens skofabriker, så två sidor berättelse om religiösa förhållanden därstädes, så en och en half sida om de fabricerade skorna, derpå en tredjedels sida andlighet igen och så slutligen å nyo en half sida ekonomiska reflektioner.

Något slags föreställning om förhållandena i Amerika, vare sig de religiösa eller andra, lämnar naturligtvis icke herr Waldenström. En människa med genomsnittskänedom om landet vet lika mycket, men icke håller mera, när han slutat som när han började.

Innan vi sluta, skola vi ännu ytterligare blott nämna ett prof på herr Waldenströms humoristiska stil. »Medan jag var ute på Nordsjön, fick jag god lust att känna, huru ett bad i dess vatten skulle smaka. Sagt och gjordt. Under det att fartyget gick med full fart, klädde jag af mig och hoppade i. Det var mycket skönt, och jag plaskade duktiga tag. Utan svårighet kunde jag ock följa med fartyget samt åter i sinom tid komma upp på däck, utan att fartyget behöfde stanna ett enda ögonblick eller ens sakta farten. — — — Ty badet togs i ett badrum, som fans ombord». Man riktigt drar en suck af lättnad vid denna enkla upplösning af den spännande situationen!

(Fortsättning.)

Pressens Achilles-häl.

Några strötankar i ett rikt ämne

af

Hjalmar Branting.

Tidningsmän bruka alltid ta ytterst illa upp när i en roman eller på scenen det föres fram för allmänheten mindre tilltalande representanter för deras yrke. Som nutidens författare mycket ofta på samma gång tillhöra journalistiken faller det sig för somliga af de sårade naturligt att få återfall af skrå-föreställningar. De orda då patetiskt om det skamliga i att »smutsa i eget bo», — liksom om en hederlig karl, som förer en penna, hade skäl att känna sig mera solidarisk med slusken vid redaktionsbordet än med samma älskvärda personage, ifall ödet kastat in denne i ett verk eller på ett kontor. Men äfven sådana som under hand medgifva att figuren i fråga är tecknad i detalj efter lifslevvande modeller och som eljes finna detta vara det enda riktiga, vilja bra gärna fästa på sina svagare publicistiska medbröders ryggtäflor ett »får ej vidröras». De mena nämligen att *publiken* far illa af att se tidningsfolk från annat än den ljusa sidan. Allmänheten har sedan gammalt ändå så stor benägenhet att förakta pressens män, på samma gång den fruktar dem, att denna ingrodda fördom bör bekämpas, icke stödjäs genom kanske ensidiga verklighetsbilder.

Är nu en författares hufvudsyfte att ge en trogen tids- och kulturbild, ett stycke verklighet, sedd genom hans individualitet, då får han naturligtvis icke väja, äfven om hans skildring så skulle missförstås, att en minst lika korrumpierad del af samhället toge sig några tankar gent emot det slags folk, som för ögonblicket är framme till afslöjning. Men syftar han, som väl är regeln, mindre högt, så är det helt visst

stora skäl att taga hänsyn till effekten på den allmänhet, för hvilken skildringen framlägges; och då lär man ej kunna fränkänna den nyss antyddas tankegången att bära rätt mycken sanning i sig. Den grosshandlare-publik och den därmed nära llerade militära eller civila dagdrifvarskara, som ger an tonen på våra teatrar och låter bokhandlarna skicka öfver sig den nyttkommande litteraturen, har sannerligen inga skäl att sätta sig gent emot pressen och dess män på några höga hästar. Allting är relativt här i världen och utan att på något vis förfalla till smicker för »ärade kolleger» kan jag väl tryggt våga påstå, att den svenska pressens procenthalt både af personlig aktningvärdhet och intelligens ändå är åtskilligt större än hvad de diverse slagen af samhällsgrädda hålia; och hur litet *det* är skall man få se vid den skumning, som snart enligt naturens ordning måste ske, därest ej samhället skall bli en stillastående filbunke.

Får man uppfatta Posttidningens bekanta, nyligen utfärdade *cum laude approbatur* åt svenska pressen som en vink åt den högre byråkratien och dess sociala gelikar att ej se ned på hvad som i alla händelser icke står under *dem*, må sålunda detta betyg gärna få gälla hvad det kan. Men att ta det till intägt längre vore fariseism — och till på köpet en dum sådan, en som hade alla utsigter att inom kort bli genomskådad. Ty nutidens press drages med ett allt mera kring sig frätande sår, mot hvilket, så länge vi lefva under privatkapitalistiska samhällsformer, ingen alldeles helande lymfa lär kunna framställas. Sjukdomen är en följd af den oundvikliga friktion, som uppstår då pressen nu *måste* tjäna två herrar: idén och mammon; då bäraren af sanning och ljus på samma gång *måste* vara en *affär*.

Man förstår lätt att pressens första svaga början som färglöst nyhetsblad icke kunde skänka dess yrkesmän något vidare stort socialt anseende. Se vi på det slägte publicister, hvilka här och där i landsortens mera undangömda afkrokar ännu hålla traditionen uppe från denna tid, äro de just icke håller af det slag, som kan imponera på sin omgivning. Likaså kan man förstå en regerande byråkratis känslor, när kritiken af deras göranden och låtanden från att ha skötts genom enstaka flygskrifter allt mera förlades till den periodiska pressen, och plebejiske bläcksuddare dag efter dag bedömde och klandrade hvad de i sin vishet företogo. W. v. Brauns bekanta »En stor mans monolog», som ännu på folkfester i

Stockholm väcker liflig anklang, målar godt känslorna inom de ledande kretsarne mot den nya press, som i den till makten sträfvande bourgeoisiens tjänst gjorde till sin hufvuduppgift att *kritisera* och *kontrollera* de styrande, sålunda kunde uppträda som värn och målsman för hela samhället mot regeringsklickens missgrepp och öfvergrepp och härigenom vann en popularitet och ett inflytande, som räckte öfver bourgeoisiens seger i näringsfrihet och representationsreform och först i våra dagar håller på att brytas genom att nya klass-mot-satser tränga sig fram.

Minnen från dessa äldre förhållanden ligga nog ännu här och hvar till grund för de domar, som fällas öfver pressen och dess män ute bland vidt skilda lager af befolkningen och hvilka i regeln, det måste vi medgifva, icke äro af det slag, att föräldrar önska se sina söner slå in på tidningsman-nabanan. Men långt farligare för pressens anseende är i våra dagar den beskyllning, som allmänna meningen riktar mot den för *osjälfständighet*, *hållningslöshet*, eller starkare uttryckt och med fingret på det ömma stället: för *köpbarhet*.

När jag skrifver ned detta ord, som jag vet skall skorra illa i många öron, ligger det fjärran från mig att vilja anklaga yrkeskamrater inom fientliga politiska läger för personlig ovederhäftighet. Rötägg finnas visserligen icke få inom pressen, om ock troligen ej så stor procent som t. ex. bland hrr bankdirektörers socialt högt skinande krets. Hur skulle det också kunna vara annorlunda med det ständiga tillflöde den svenska pressen fått mottaga från föga nogräknade elementer af det s. k. literära proletariatet, hvilka i den förträffliga och »hårdande» kampen för brödbiten af en bitter erfarenhet lärt, att först och främst behöfver magen mat, sedan må det reda sig med annat som det kan! Det är fastmer förunderligt att *trots* att det i tidningsschäft anlagda kapitalet i så vidsträckt skola sökt och söker sin billiga arbetskraft bland deklasserade, ur den afsedda banan drifna existenser, det ändå lyckats den svenska pressens män att så pass hålla uppe medelnivån för rent personlig heder.

Nej, på rötäggen ensamma skulle ej en å allmän uppfattning grundas som den, hvilken — mer eller mindre skenheligt för de dömandes egen del — ser *ned* på pressen. Denna sammanhänger fastmer med den beroende ställning hvarti tidningar och tidningsmän nu i regeln stå till kapitalet i växlande former, om ej annat så till sin läsande och annonserande

allmänhet, ett beroende som svär på det argaste emot de stora fraserna om »det fria ordet» och den personliga öfvertygelse, hvarur en tidnings innehåll skall antagas vara framsprunget. Denna motsättning känner folk instinktligt, äfven där de icke själfva bakom kulisserna sett exempel därpå. Och om åtminstone tidningarna själfva vidginge att de redan nu bära den »tjänstedrägt», som den virrigaste bland pressreformatorer visst vill att de skola anlägga! Då kunde kanske allmänna meningen, själf så beroende af precis samme herre, bli litet mildare i domen. Men nu stoltsera de, de där, som äro till salu — fi donc, menar man.

Strängt räknadt är det redan ett beroende när en tidnings redaktion skall i alla väder försvara ett visst politiskt partis icke blott grunduppfattning, utan äfven framgångssätt. Jag föreställer mig, för att nu välja ett exempel, att mer än en af det protektionistiska partiets publicister i sitt stilla sinne erkände, att 1887 års valkrängel i Stockholm och den därur framfuskade »lagliga» riksdags-majoriteten var en riksskandal; men nog var partiets press rörande enig om att icke vilja se det solklara. Det är endast enkel rättvisa att tillägga att mer än sannolikt, om rollerna varit ombytta, den egentliga frihandelspressen skulle lika trofast följt *sitt* parti på den formella rättens vanskliga vägar. I allmänhet ha dock hittills i Sverige icke partibanden varit så stränga, att ur denna synpunkt något egentligt våld på öfvertygelse föröfvats, hälst som mycket ofta partipressen i taktiska frågor är ledare, icke den som tar order. Snarare vore en skärpning af partifordringarne önskvärd ur synpunkten just af pressens eget anseende och integritet. Vi ha haft mer än nog af publicister, som passerat genom tidningar af grundskilda färger så ledigt som man byter en skjorta. Och om de också vanligen till sin ursäkt haft att anföra, att det skett just för att kunna byta skjorta, så är det påtagligt att dylika legoknektar, hur habila de än i dagliga lifvet må vara, icke bidra att höja i anseende en redan förut misstrodd kategori af medborgare. Det hade ingalunda varit ur vägen om den taktfulla, men icke mjäkiga pennan i Posttidningen, då den berömde svenska pressen framför utlandets, dock fäst uppmärksamhet på att när man ute vill ha en redaktör för ett blad med en viss färg, så sätter man ändå ut färgen i annonsen; här sökas ständigt och jämt »rutinerade tidningsmän» — den färg de skola föra få de veta sedan!

Den primitivaste, på visst sätt naiva formen för en tidnings beroende finna vi ännu ej så sällan i våra småstäder. En boktryckare har slagit sig ner på orten, men beställningarna af affärs-cirkulärer äro för få, förlofningar äro tunnsådda, och egentligt boktryck förekommer så ojämnt. Tryckeriet behöfver en ständig kund — en tidning skall göra't. Boktryckaren blir förläggare så att säga in natura, en redaktör hyres, och »det fria ordet» har fått en kämpe till i ledet! Hvilken själfständighet! Med hull och hår såld åt ett tryckeri, med lifsuppgift att skaffa stadga i dess affärer. Icke ett ord om boktryckarens toddybröder och ännu mindre om hans endossenter. Där sitter den offentliga kritikens riddarvakt med saxen i hand och klipper själfmord eller kattor med två svansar, medan kanske småstadens styrande ring regerar som nys i Åmål, där ingen revision rotat i deras räkenskaper på 5 år . . .

Med konkurrensen de olika boktryckarne emellan antager beroendet af kapitalet mestadels andra former. I den boktryckeriegda ljusbringarens ställe träder den *bolagsegda*. En herre med affärshufvud och hälst litet pängar tycker sig finna att där och där skulle finnas mark — marknad kan man också säga — för en ny tidningsaffär, ibland med, ibland utan viss färg. Han intresserar några kapitalister för planen, beräknar vinsten — den är alltid säker och stor — och så startar affären. För själfva tidningsgöromålen håller bolaget aflönadt folk, och färgen afgör bolagsstämman's högsta röstetal efter sin egen, visst icke redaktionens politiska uppfattning eller också efter hvad som tros bäst smaka den publik man vill vinna. Jag behöfver inte gå närmare in på hvilken demoralisation detta system kan medföra och efter sakens natur tenderar att medföra. Det är utan vidare uppenbart att *affären* gärna blir numro ett på bolagsstämman lika väl som på alla andra stämmor. Det opersonliga, växlande i ett bolag förstör liksom öfverallt annars det mera gemytliga, patriarkaliska förhållande, som ännu kan råda mellan *en* egare af en affär, här en tidning, och hans gode vän och allt i allo, redaktören. Slöjan slites itu och den nakna sanningen står fram: kapitalisten, som väljer och vräker arbetaren, och den literäre proletären, som säljer sin arbetskraft och sin talang och mycket ofta åtminstone får jämka en smula på sina åsikter.

Men icke nog med att tidningen sålunda genom sina aktier är nära nog i permanent till-salu-tillstånd och att redaktionen har att lyda ordena från en hel samling folk utom

densamma, hvilkas enda rätt att utdelä sådana är att de ega mer eller mindre välförsedda plånböcker; då kretsen af befallande så betydligt vidgas, växer också kolossalt antalet liktor- nar bland *dessas* personliga eller affärskretsar som måste undvikas, och kring den stora tidningen, som ser så mäktig och själfständig ut, är inom kort spunnet ett nät af tusen korsande band, hvilka den hvarken får eller snart ens röjer någon lust att bryta. Mången gång är det helt säkert dessa relationer, som sträcka sig långt bort på helt oväntade vägar, som bestämma tidningens karaktär af klass-organ. Icke är det t. ex. troligt att de redaktionsmedlemmar, som litet hvarstädes i den stora hufvudstadspressen skrefvo notiserna om Bolinders-strejken i våras, hade någon öfversvallande sympati för principaler, som brutalt afskedade mångåriga arbetare endast därför att desse som kamraternas förtroendemän åtagit sig att framställa en höflig förfrågan. Men ändå kunde man inte taga parti emot dessa principaler, helt enkelt emedan de hörde till dem, som genom vänner och väns vänner räckte fram öfverallt till de *bestämmande* i den ifrågavarande pressen.

Just hvad som skulle gifva våra stora tidningar deras materiella styrka, nämligen deras lysande ekonomiska ställning, deras kolossala resurser, vänder sig sålunda till deras nackdel, då det gäller att verkligt gagna. De ha en ofantlig makt, men den får verka blott i vissa bestämda fåror, ingalunda utan vidare användas till hvad redaktionen finner rätt och riktigt. De få gärna kasta ut stora summor på reportage-väsendets fullkomning, på snabbare underrättelser om en oändlig mängd saker, som skulle vara publiken alldeles likgiltigt om den finge veta en dag eller två senare; sådant är försteg framför konkurren- ter och kan möjligen bereda ökad vinst. Men man tänke sig aktieegarnes miner om t. ex. för agitation för någon tidningens egen programsak redaktören hade använt hela den vinst de eljes skulle haft att fröjda sig åt på stämman; nog blefve den chefen gammal på sin plats! Ju bättre *affär* en tidning är, dess mera träder vinstsynpunkten fram, naturligtvis på den ideella synpunktens bekostnad. Det bästa man kan önska en tidning är då: måtte den aldrig bli affär, ty sedan blir den också redigerad affärsmässigt!

En tidning är till sin natur dels propagandist, dels nyhets- berättare. Den vill inverka på vårt omdöme och den vill bringa oss kunskap om hur världen förändras. Bägge delarne rent ideella uppgifter, tankemeddelanden från den skrifvande

till den läsande. Det är då ett det starkaste bevis på hur i ett kapitalistiskt samhälle intet kan undandraga sig prägeln af tidehvarfvets herskarmakt, att af denna af bokstafstyper bildade talarstol för tankar och berättareplats för nyheter kunnat göras ett rent kapitalistiskt institut, där bakomstående anonymers geschäft är hufvudsak och den verkliga hufvudsaken gjord till ett nödvändigt ondt, en utgift för mekaniske arbetare, som måste hålla maskineriet i gång, så att publiken tror att det fortfarande är någon mening i det hela.

Frågar man nu hvilket medel som varit det starkaste att göra pressen till hvad den sist af allt borde vara: affär, så måste svaret bli — *annonsväsendet*.

Annonsspaltarna äro bryggan, öfver hvilken kapitalberoendet och kapitalsynpunkterna hållit sitt triumferande intåg in i det »fria» ordets högkvarter. Tänkaren och talaren behöfver lefva och nyhetsberättaren behöfver detsamma och därjämte måste han ha ersättning för de kostnader han haft för att få något att berätta. Tryck, papper och expedition äro dyra saker. Allt om allt, det blir då dyr entré till en tidnings föreläsningssal.

Åh nej, menade kapitalismen, van som den var att just på det billiga kan förtjänsten bli störst. Det finns en utväg. För den publik som föreläsarne samlat, kan jag låta en del annat folk också försöka få tala, innan den skingras, naturligtvis mot en liten afgift till mig. Så var *annonsen* född.

För att det skulle finnas några spekulanter af alla sorter och kalibrar till dessa prestationer på snålskjuts, därför sörjde konkurrensen och det förträffliga privat-kapitalistiska systemets hela anordning med en mängd bättre och sämre tillverkare af samma saker. Desse sökte en publik och föreläsningssarrangörerna bidrag till kostnaderna. Man kom snart öfverens. Den ene drog den andre efter sig; konkurrensen om stora och uppseendeväckande annonser började och därmed fingo de egentliga tidnings*geschäften* fast mark under fötterna.

Annonsväsendet har så ingått i våra vanor att vi finna det helt naturligt, liksom väl ännu de flesta af oss icke kunna tänka sig en annan ordning än att tjugu krambodnar vid samma gata sticka ut långa, fula skyltar med halvesanna inskrifter om de förträffliga effekter de föra. Låt oss dock tänka något på hvad det innebär. Tidningen säljer pr extra kontant en del af sin yta åt hvem som vill betala för att han må få prisa hvad han vill att folk skall komma och köpa hos honom.

För att utföra parallelen med föreläsaren: innan denne börjar och när han slutat, stiga profryttare fram från salens alla hörn, upp i katedern och ropa: innan vi skiljas, min ost är den bästa! Den fås där och där. Eller: De här dockorna äro äkta Pariservara och de billigaste i handeln. (Då äro de kanske gjorda i Tyskland, klumpiga och dyra!)

Hvar och en af oss skulle stöta sig på sådant i en föreläsningssal, men i en tidning där är det på sin plats! Hvarför? Det fins näppeligen någon annan förklaring än att det lönat sig så utmärkt, att nästan alla måst följa med. Annonsafdelningen är nu i alla tidningar, som gå med nämnvärd vinst, den afgörande faktorn, långt framför prenumerationen. Denna senare är ju t. o. m. mången gång blott ett *medel* för att vinna den förra. Uträkningen är enkel. Jag håller underpris på varan, så får jag många köpare. Med det betet fångas annonsörerna. På dem får jag igen hvad jag först förlorat och präktig ränta på hvad jag satt in. Sic itur ad astra!

En och annan tidning har gjort försök att i någon mån hålla sin eller rättare allmänhetens annonsafdelning i färg med tidningen i öfrigt. Detta är dock alltid en vanskelig sak, som icke kan konsekvent genomföras. En del alldeles uppenbart bedrägeri, som nu frodas, kan utan tvifvel förebyggas, och det vore stora skäl för pressen att för sin egen skull enigt söka hålla från lifvet de värsta utväxterna. Detta *kan* ske; i Tyskland är sålunda den socialdemokratiska pressen genom partikongress-beslut förbunden att icke upptaga annonser om hemliga medel och dylik humbug. Men den stora massan affärsannonser undandraget sig gifvetvis kontroll. Om en handlande puffar med »solida varor och billiga priser», lär ingenting däråt kunna göras, äfven om det är alldeles falskt, så länge öfverhufvud affärsannonser mottagas i pressen. Och det kommer utan tvifvel att ske, så länge pressen är en *kapitalistisk* institution.

Intet partis press kan alldeles undandraga sig inverkan af denna ogynsamma milieu. Äfven när, som fallet är med den svenska arbetarepressen, man noga sörjt för att inga privat-kapitalistiska intressen kunna få något att säga öfver tidningarna, tvingar priskonkurrensen till att för inkomstens skull odla en annonsafdelning, som icke har det bittersta med tidningens textinnehåll att skaffa. Ja, man har t. o. m. där gått ett steg längre än de flesta andra tidningar och

uppmunar alt emellanåt partimedlemmarne att uppmuntra som köpare partipressens annonsörer.

Men, invänder någon, hela detta annonsväsen är ytterst oskyldigt, ty allmänheten vet att i annonsafdelningen talar icke redaktionen, och den vill ha vägledning hvart den skall gå för att köpa.

Må så vara. Det är icke alls min mening att skrufva upp mig till någon »sittliche Enstrüstung» öfver tidningsannonseringen som sådan. För mig är denna »vägledning», i tidningarna så väl som på knutarna, hvilken hvad den är, ändå inte precis kan kallas opartisk, en helt naturlig och nödvändig frukt af den nu rådande ekonomiska oordningen, och det vore helt enkelt dumt att förarga sig öfver, att en verkan följer, när en orsak finnes i verksamhet. Hvad åter beträffar textafdelningens ställning till annonsafdelningen har nog hittills på *det stora hela* en rätt god gräns hållits mellan dem båda i svenska pressen, om än berörings- och öfvergångspunkter visst icke saknas, och som mig synes af mycket betänkligare slag än de små reklam-afdelningar i *A. B.* och *N. D. A.* som nyss kommit en del buller åstad för verklig eller förment otydlighet i detta fall. Men detta kräfvär sitt särskilda kapitel, och denna uppsats har redan vuxit åtskilligt öfver beräknad längd.

Den för mig afgörande synpunkten, ur hvilken jag ser hela annonsväsendet, är att det på det allra kraftigaste bidragit och bidrager att göra äfven den svenska pressen ur en alltmera dominerande sida sedt till en samling om vinsten konkurrerande affärsföretag. Villigt skall medgifvas att det finnes långt svårare former, under hvilka detta lik i lasten kan bringas ombord. Ännu ha vi här i landet föga af regerings-korruption på pressen, med reptiliefonder och dylikt direkt mutsystem; ännu ha vi icke fått Österrikes press-seder, där hela Wien känner hvad t. ex det »ansedda» — och här ofta citerade — liberala judebladet *Neue Freie Presse* fick kontant för att tidningen teg, när svindelaffären den och den sattes i gång eller monopolet det och det drillades igenom; ej håller har börsspelet här ännu dimensioner jämförliga med t. ex. i Paris, där börsafdelningens redigering i en spridd tidning på ena eller andra viset honoreras — om detta uttryck eljes här kan användas — med högst betydande summor. Men på ena eller andra sättet håller dock pressen öfverallt och äfven här på att allt mer bli *affär*, i samma mån kapitalis-

men allt mera genomsyrar samhället. Detta är, såvidt jag kan döma, den modärna pressens Achilleshäl, där den redan blifvit, här som annorstädes, illa, ja dödligt sårad i sin *själfständighet*. Men mot detta finnes *intet* annat grundligt och verksamt botemedel än undanrödjandet af själfva grundorsaken till det onda.

Öfver Östersjön.

Dikt af

G. af Geijerstam.

Jag satt på däck. Stilla som ett golf
låg Östersjön. Och öfver hafvets spegel
i månens skära, silfverhvita dimma
framför oss blänkte mörka, slappa segel,
bakom oss sjönk i fjärran sista strimma
af fosterlandet. Så slog klockan tolf.

Jag svepte pläden kring mig, där jag satt
behagligt lutad mot det hvita räcket.
Jag njöt af ensamhetens ro på däck
och stillheten i hafvets juninatt.
Men mina tankar långsamt återvände
till landet som vid synranden försvann
och stillheten, som nyss jag njöt och kände,
som feber snart i mina ådror brann.

Jag reste mig, gick sakta upp och ned
och såg på natten, som var ljus lik dagen,
en mattad dag. Och månens skifva gled
i sakta gungning för propellerslagen.
Men blek och luftig satt den, lätt och klar
och tycktes räkna de minuter korta,
tills solen åter genom böljan skar
och nordens ljusa sommarnatt var borta.

Du ljusa sommarnatt, du fyller mig
med stilla vemod, när jag ser dig åter;
det är af bitter saknad efter dig,
som nordens långa, tunga vinter gråter.

Det är för denna korta somnardröm,
 vi under hela året hviska: glöm!
 Och som jag gick på däckets upp och ned,
 det föll mig in, att Sverge som det stod där
 i skydd af en snart hundraårig fred
 och prydt med det förflutnas ärestoder,
 förbleknadt, trött, ett lejon utan klor,
 en patriark, på gamla dagar stor,
 om ej i gärning, så i tal och fraser
 med frihetsfäster och monarkkalaser,
 en åldring, som står bruten och försagd
 och skryter envist med sin ungdomsbragd —
 att detta Sverge haft sin somnardröm
 och vid dess minne nu man hviskar: glöm!
 åt hvarje tanke, som vill framåt bära
 och ser i *nuets* bragd sin samtids ära.

Det var från detta fosterland jag for —
 och framför mig låg världen okänd, stor. —
 Men genom nattens tystnad jag förnam
 liksom en suck, som öfver vågen sam,
 en stilla kvidan. Millioner röster
 från söder, norr, från vester och till öster
 med stilla sorg sig blandade däri.
 Djupt i mitt hjärta ljöd det som ett skri.
 Det var en sorg, så stark och så omätlig.
 Hvad bär vår dunkla framtid i sin hand?
 Hvem ränsar luften? Tänder facklans brand?
 Och gör den dag som *är* till oförgätlig? —
 Det ljöd som afskedshälsning från mitt land.

Då steg bakom mig fram en mörk gestalt,
 en man med bleka drag och tysta later.
 Hans öga glöder, men han blickar kallt,
 som man får se hos prester och soldater.
 Jag honom förr ej mött ombord på skeppet.
 Han såg mig skarpt i ögat och tog fast
 omkring min arm, som isades af greppet,
 och från hans läppar ljödo orden hvasst:
 »Jag känner dina drömmar, unge man,
 »jag vet hvar tanke, som ditt hufvud bränner,

»allt hvad du vet och känt och tänka kan,
 »jag känt en gång, så visst du nu det känner.
 »Gå på, dröm, dikta, gif ej sten, men bröd,
 »slit upp din ungdom, arbeta och grubbla,
 »göm i ditt hjärta millioners nöd. —
 »Och när det brustit allt som barnets bubbla
 »behåll till egen värme något af din glöd!»

Jag ryckte lös ifrån hans grepp min arm,
 och blodet, steltnadt nyss, flöt åter lifligt.
 Inom mig sjöd en otämd, kraftig harm,
 en vild, befallande och obeskriflig.
 Jag lyfte högt min knutna hand och slog
 för att på spöket våldsamt täppa munnen.
 Då hörde jag ett ljud af en, som log --
 min fiende var borta och försvunnen.

Jag stod där ensam, darrande af skräck. —
 Hans hand var kall, hans tankar voro kalla. —
 Men vid hans ord vi kanske stanna alla,
 när ungdomsmodet fått sin första knäck.
 Dock, han var borta. Jag fick åter andas. —
 Men i mitt öra ringde än hans ord,
 att framtidsdagen aldrig skulle randas,
 och hvarje ungdomsdröm var mull och jord.

Vid horisonten blänkte hvita segel,
 och Östersjön låg stilla som ett golf.
 I glans steg solen öfver hafvets spegel, —
 och längesedan klockan slagit tolf.

En bok om socialismen.

D. Bergström: Kommunism och socialism, en kortfattad historisk framställning. Stockholm, J. Seligmann.

Det är, såsom författaren i ett kort förord upplyser, afsigten med detta arbete att gifva den läsande allmänheten en på samma gång populärt och opartiskt hållen framställning af hufvuddragen af de kommunistiska och socialistiska systemen. Då denna stora allmänhet i vårt land sväfvat i fullständig okunnighet om socialismens elementäraste satser, skall säkerligen denna utredning verka åtskilligt godt. Författaren börjar med en särskildt, synes det, för pressens män i vårt land högst nödig och nyttig upplysning om skillnaden mellan de kommunistiska och de socialistiska läroarna och lemna derefter en mycket sammanträngd framställning af dessa båda läror, i de olika former de framträdt ända från de dagar, då ett kommunistiskt samhällsskick planerades af filosofen Plato — hvilken som bekant annars är en af de matadorer, med hvilka icke blott en Carl von Bergen utan till och med personer som tagas och förtjäna att tagas på allvar pläga slå ihjäl tidens upprorsandar.

Det ligger således utanför författarens plan att framställa vår tids arbetarerörelse, endast vid redogörelsen för Lassalles agitation kommer han i förbigående in därpå. Så förträffligt denna framställning nu än är gjord — och den är i afseende på förmåga att kort och klart meddela de behandlade läroarnas grundtankar mönstergill — har dock denna rent teoretiska behandling sina olämpor. Det är icke länge sedan den mångfrestande tyske kejsaren i sitt skolprogram framhöll, att man borde motarbeta socialismen genom att gifva ungdomen en kurs i nationalekonomi som skulle påpeka denna läras villfarelser. En så ytterligt naiv uppfattnings tillvaro är emellertid förklarlig nog, därest man hämtar sina föreställningar om socialismen ur en framställning af Marx's värdeteori och andra spekulationer, med hvilka den socia-

listiska vetenskapen rör sig. I själva verket är ju förhållandet det, att dessa teorier icke för socialdemokratien spela någon annan roll än till exempel teorien om fosterlandets storhet och ära för en eröfringslysten monark. Det är något som är bra att tala om, men hvar och en utanför stående vet, att det visst icke är pudelns kärna.

Så ock med socialdemokratien: dess raison d'être är en förtryckt arbetareklass, dess innebörd är de exploiterades sträfvan att icke längre låta sig exploiteras, om sedan arbetet ensamt alstrar värde eller annat och är med bland faktorerna är tämligen likgiltigt. Socialdemokratien är bäraren af klasskampens icke af en ekonomisk skolas idé. Det nuvarande produktionssättet gör arbetaren lifvet tungt, ställer honom utanför lifvets flesta njutningar. Så snart han börjat resonnera däröfver blir han socialdemokrat. Och äfven för de många nationalekonomer, som stå i socialdemokratiens led eller bland dess bundsförvanter, är det visst icke Karl Marx' ekonomiska läror, som bestämt deras ställning. Inom särskildt den nyare ekonomiska riktningen i England finnes en mängd författare som förkasta hela den marx'ska lärobyggnaden, men de äro lika ifrige socialdemokrater i alla fall.

Härmed är naturligtvis icke förnekadt, att en bestämd teori såsom Marx' kan vara både synnerligen lämplig såsom agitationsmedel och praktisk såsom ett organisationsmedel. Det är ju så här i världen, att ett parti icke lätt kommer till stånd och framför allt icke lätt sammanhållas, utan att det teoretiskt fastslås hvarjehanda sköna saker, som direkt hafva mycket litet med partiets ändamål att göra men som liksom gifva en behaglig afrundning åt dess program. Och om det socialdemokratiska partiet i Tyskland lyckats vinna större enhet och kraft i sin organisation, så har det nog till en stor del att härför tacka, den lättfattliga eller åtminstone lättfattliggjorda Marx'ska värde läran. Men det är alldeles själfklart, att för flertalet bland den inemot halfannan milliou myndiga män, som röstade på socialdemokratiska kandidater vid sista valet i Tyskland, var det önskan att i riksdagen blifva representerade af personer, som vilja något annat än ett de bestående förhållandenas låtgäsystem, som var det bestämmande — och inga teorier.

Å andra sidan må man icke håller tro, att frånvaron af en dylik gemensam teori är af så afgörande vigt för socialdemokratiens styrka. När man här i vårt land vanligen inbillar sig, att socialdemokratien skulle vara så jämförelsevis svag i Frankrike och England, låter man lika mycket som af den bristande ge-

mensamma organisationen narra sig af den bristande teoretiska enheten. Denna svaghet kan mycket väl vara och allvarsamma tecken tyda verkligen på att den är — en blott teori.

Vi hafva i sammanhang med påpekandet af herr Bergströms bok ansett oss böra fästa uppmärksamheten äfven på denna sida af saken, naturligtvis utan att vi därmed velat göra någon anmärkning mot författarens plan att behandla sitt ämne från den synpunkt han valt. Och kanske är det teorien vi behöfva, för praktiken synes förhållandena själfva sörja. X.

Litterära nyheter.

Svea, den bekanta folkkalendern häfdar äfven i sin fyrtiosjunde årgång för 1891 sin främsta plats bland de årligen utkommande kalendrarne både genom sin konstnärliga utstyrelsel och sin värderika, omväxlande textafdelning. Bland prosa-bidragen torde en af Claes Lundin lemnad synnerligen upplysande och med förträffliga illustrationer försedd historik öfver Helgeandsholmens äldre, nuvarande och sannolika framtida öden kunna påräkna ett allmänt intresse. I öfrigt hafva såväl i obunden som bunden form våra bästa författare bidragit. Bland dödsrunorna återfinnes en sympatisk och i all sin korthet förträffligt karakteriserande skildring af denna tidskrifts grundläggare, författad af doktor Otto Sjögren.

Saulus af Tarsus, en själs historia tecknad efter bibeln af Mathilda Roos. Alb. Bonnier. Pris 2: 50.

Man väntar sig, då man öppnar denna bok, att finna en psykologisk framställning och en tidsmålning. Och det har väl ock varit författarens mening. För dem som från se det religiösa ämnet torde dock utförandet af denna afsikt icke synas rätt lyckadt. Sauli omvändelse till Paulus är ytterligt svagt motiveradt med annat än att han på resan till Damaskus öfverfölls af blix och dunder, hvarifrån utgick en röst uttalande de bekanta orden. Ett dylikt fasthängande vid bibelns bokstaf är icke mycket upplysande. Den ande som gör lefvande saknas i allt för hög grad.

icke håller såsom tidsskildring gör denna studie ett pålitligt intryck. Kristendomen och dess representanter framställas i det ljus, hvori i våra dagar de troende skåda dem, men att de togo sig helt annorlunda ut några år efter Kristi korsfästelse, därpå böra väl icke ens de enfaldigt troende tvifla.

Boken kommer helt säkert att studeras halft som en uppbyggelsebok i kristna hem — framgången blir i alla fall icke af väsentligen litterär art.

Konstnärsblod af Ernst Lundqvist. Pris 1: 75.

Denna berättelse är säkerligen det bästa dess författare ännu frambragt. Idén, en hängifvenhet åt konsten som icke motsvaras af förmågan, är synnerligen väl genomförd och skildringen af denna sönderslitande kamp mellan vilja och kunna rycker läsaren oemotståndligt med sig genom sin psykologiska sanning. Teaterlivets skuggsidor framträda helt naturligt synnerligen skarpt i en sådan skildring men förf. lär sina läsare att förstå och känna med en klass af konstnärer, som annars icke kunna påräkna synnerlig sympati af den stora allmänheten.

Sällsamma historier samlade och berättade af Turdus Merula. P. A. Huldberg. Pris 2: 50.

»Att de afidna aldrig mera kunna besöka jorden, ämnar jag icke söka förneka, då upprepade, öfverensstämmande vittnesbörd afgifvits därom i alla tidsåldrar och af alla nationer.» Så börjar mottot till en af dessa underliga historier och om man ser icke till hvad som säges utan till motsatsen, hvilket är det som menas, skulle det kunna stå såsom motto för hela samlingen, hvilken man nästan kunde tro vara afsedd som ett led i den nu pågående »teosofiska» och spiritistiska propagandan i vårt land. Skildringarna stå emellertid både i innehåll och framförallt i framställningskonst betydligt öfver hvad som vanligen är fallet inom denna litteraturgren och göra öfverhufvudtaget ett behagligt intryck. Några finska legender, med hvilka samlingen afslutas, erbjuda särskildt för jämförelse med motsvarande sagor från vårt eget land ett högt intresse.

Presten, Kvinnan och Bikten af pastor Charles Chiniquy (P. A. Huldberg. Pris 2: 50) hör visserligen icke till den svenska litteraturen men är ju äfven för vårt land synnerligen tidsenlig under ett skede, då man från det herskande högkyrkliga

hållet vill äfven hos oss återinföra bikten. Det oerhörda uppseende boken gjort i den katolska världen, där lika skarpa anfall på kyrkliga missförhållanden och prästernas fördärf annars ej äro sällsynta, beror otvifvelaktigt på att författaren med säkerhet och kraft riktat sina vapen mot en af hierarkiens sårbaraste punkter. Om ock boken ingalunda är fri från de öfverdrifter, som icke gärna saknas i någon stridskrift, gör den dock intryck af att vara icke blott en modig och talangfull utan äfven en ädelt tänkande mans verk.

I Rosengård, barnberättelse af Laura Fitinghoff, med teckningar af Jenny Nyström-Stoopendaal. Pris 2: 50.

Förf. har ett godt namn såsom skildrare för ungdomen och äfven denna berättelse skall säkerligen läsas med nöje af sin publik.

Ottilia Adelborg: Sagan om Askungen samt Ängsblommor, en samling barnrim och historier.

Detta är ett par bland de bästa arbeten för barn vi någonsin haft tillfälle att se. Fröken Adelborg besitter icke blott en rik fantasi som tecknare utan framför allt en friskhet och ett humör, som skola taga barnen med storm. Det händer så ofantligt lätt, att dessa för barn afsedda konstalster bli sökta och tillgjorda och äfven praktverken blifva om de äro än så granna sällan äkta konst. I teorien har man visserligen upptagit den satsen, att endast det bästa är godt nog för barnen, men i praktiken har hos oss städse lagts mera an på kvantitet än på kvalitet och vi hafva — vid sidan af de alldeles underhaltiga alstren — haft en mängd medelgoda teckningar och berättelser, som slutligen blefvo skäligen enformiga. Men här bjudes de smås publik på osökt ursprunglighet i förning med en stilfullhet i utförandet, som tillfredsställer de högst ställda anspråk.